

UNIVERZITET SINGIDUNUM
Departman za postdiplomske studije

MASTER RAD
ISTRAŽIVANJE PRISUSTVA ELEKTRONSKOG
NASILJA U POPULACIJI UČENIKA OSNOVNIH
ŠKOLA NA TERITORIJI BEOGRADA

Mentor:

Student:
Vesna Ignjatović

Beograd, 2018.

S A D R Ź A J

Prvi deo

TEORIJSKE OSNOVE RADA

1. UVOD	4
1.1. PREDMET I ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA	4
1.2. CILJ ISTRAŽIVANJA	5
1.3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	5
1.4. METODE ISTRAŽIVANJA	6
1.5. STRUKTURA RADA	6
2. ZLOSTAVLJANJE NA INTERNETU	8
2.1. ODREĐENJE POJMA	8
2.2. POVEZANOST TRADICIONALNOG I ELEKTRONSKOG NASILJA	8
2.3. ISTRAŽIVANJA FAKTORA KOJI UTIČU NA ELEKTRONSKO NASILJE	10
3. KARAKTERISTIKE LIČNOSTI POČINILACA I ŽRTAVA ELEKTRONSKOG NASILJA	11
3.1. TIPOVI ELEKTRONSKIH NASILNIKA	11
3.1.1. <i>Anđeo osvetnik (Vengeful Angel)</i>	12
3.1.2. <i>Nasilnik gladan moći (Power-Hungry)</i>	12
3.1.3. <i>Pakosne djevojke (Mean Girls)</i>	13
3.1.4. <i>Nepažljivi nasilnik (The Inadvertent Cyber Bully ili "Because I Can", Cyber Bully)</i>	13
3.2. KARAKTERISTIKE ŽRTAVA ELEKTRONSKOG NASILJA	13
3.2.1. <i>Pasivne žrtve maltretiranja</i>	13
3.2.2. <i>Grupe dece koja su izložena visokom riziku od zlostavljanja</i>	14
4. VRSTE (METODE) ELEKTRONSKOG ZLOSTAVLJANJA	15
4.1. <i>POTPALJIVANJE - FLAMING</i>	15
4.2. <i>UZNEMIRAVANJE - HARASSMENT</i>	15
4.3. <i>ISKLUČIVANJE - EXCLUSION</i>	16
4.4. <i>IZLAGANJE, INDISKRECIJA - OUTING</i>	17
4.5. <i>MASKARADA - MASQUERADING</i>	17
4.6. <i>SLANJE NEPRIMERENOG SEKSUALNOG MATERIJALA - SEXTING</i>	17
4.7. <i>SNIMANJE UDARANJA - HAPPY SLAPPING (SREĆNO ŠAMARANJE)</i>	17
5. ISTRAŽIVANJA ELEKTRONSKOG NASILJA U SRBIJI	18
5.1. ISTRAŽIVANJE "KORIŠĆENJE DIGITALNE TEHNOLOGIJE, RIZICI I ZASTUPLJENOST DIGITALNOG NASILJA MEĐU UČENICIMA U SRBIJI"	18
6. TEHNOLOŠKI KONTEKST PROBLEMA	20
6.1. RAZVOJ INTERNETA U SRBIJI	20
6.2. DOSTUPNOST INTERNETA	21
6.3. RAZVOJ MOBILNIH KOMUNIKACIJA	23
6.4. SERVISI, APLIKACIJE KOJE DECA ŠKOLSKOG UZRASTA U SRBIJI NAJČEŠĆE KORISTE ZA KOMUNIKACIJU	25
6.4.1. <i>Facebook</i>	25
6.4.2. <i>Instagram</i>	26
6.4.3. <i>Twitter</i>	27
6.4.4. <i>Viber</i>	27
6.4.5. <i>WhatsApp</i>	27

ISTRAŽIVANJE

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	30
7.1. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE UZORKA.....	30
7.2. TERITORIJA POKRIVENA ISTRAŽIVANJEM.....	30
7.3. IZBOR METODA ANALIZE REZULTATA	30
8. DESKRIPTIVNA STATISTIČKA ANALIZA	31
8.1. NAČINI NA KOJE ISPITANICI PRISTUPAJU INTERNETU	31
8.2. STAVOVI ISPITANIKA O MOGUĆNOSTIMA KOJE PRUŽA INTERNET.....	33
8.3. UPOTREBA INTERNETA U SVRHU UČENJA I PROŠIRIVANJA ZNANJA	35
8.4. INFORMATIČKE VEŠTINE ISPITANIKA	35
8.5. PONAŠANJE UČENIKA OSNOVNIH ŠKOLA NA INTERNETU.....	44
8.6. RIZICI OD IZLOŽENOSTI ELEKTRONSKOM NASILJU	47
8.7. KROSTABULACIJA – HI-KVADRAT TESTOVI NEZAVISNOSTI OBELEŽJA – ZAVISNOST POJEDINI RIZIKA IZLOŽENOSTI ELEKTRONSKOM NASILJU OD POLA ISPITANIKA.....	60
9. VREDNOVANJE RADA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	64
INDEKS TABELA	69
INDEKS GRAFIČKIH PRILOGA.....	70

Prvi deo

Teorijske osnove rada

1. UVOD

1.1. Predmet i značaj istraživanja

Učestalost nasilničkog ponašanja od strane školske dece je vrlo visoka. Prema nekim istraživanjima, oko polovina dece školskog uzrasta je vršila nasilje, a više od polovine našlo se u ulozi žrtve. Utvrđeno je da dečaci zlostavljaju češće od devojčica, ali i da ne postoji statistički značajna razlika po pitanju pola kada je uloga žrtve u pitanju – dečaci i devojčice bivaju žrtve nasilja u približno istom procentu.

Zlostavljači su agresivni, čvrsti, jaki, uvereni i impulsivni. Žrtve su nepopularne, usamljene, odbačene, povučene u sebe, depresivne, ne žele osvetu i karakteriše ih nedostatak samopouzdanja i samopoštovanja. Nasilničko ponašanje se najčešće događa onda kada je nadzor odraslih minimalan.

Sa razvojem kanala elektronskih komunikacija teren na kome se vrši nasilje proširio se i na sajber prostor. Takva vrsta nasilja naziva se *elektronsko nasilje*. Ključna razlika između *tradicionalnog* i *elektronskog nasilja* je u tome što se elektronsko nasilje primenjuje putem elektronske komunikacije uređajima kao što su mobilni telefoni, pametni telefoni, tableti ili računari.

Brojna istraživanja koja su sprovedena pokazala su da poslednjih godina sve više dece koristi Internet i digitalne uređaje. Digitalna komunikacija postala je uobičajena, a često predstavlja i preovlađujući vid komunikacije među decom. Stalnim povećavanjem broja korisnika globalne mreže, kao i količine dostupnog sadržaja na njoj, umnožavaju se i rizici od izloženosti svih grupa korisnika neprimerenim sadržajima i različitim oblicima maltretiranja.

Radoznala i znatiželjna po prirodi, nesvesna opasnosti, mnoga deca često daju prevelik značaj virtuelnom svetu, što ih čini najosetljivijom grupom korisnika. Dodatnu poteškoću stvara i to što mladi često sebe ne mogu da identifikuju kao žrtvu i u nekim slučajevima prihvataju nasilničko ponašanje kao deo normalnog ponašanja svojih vršnjaka (Almeida et al., 2009).

Nasilje je najčešće definisano kao ponovljeno tlačenje, psihološki ili fizički, manje moćne osobe od strane moćnijeg/moćnijih (Farrington, 1993, 381).

Iako ne postoji opšteprihvaćena definicija elektronskog nasilja, ono se najčešće opisuje kao agresivan, namerni čin koji izvršava grupa ili pojedinac, koristeći elektronska sredstva komunikacije, više puta i tokom vremena protiv žrtve koja ne može lako da se odbrani.

Sve češća pojava elektronskog nasilja utiče na to da iskustva koja deca školskog uzrasta stiču upotrebom Interneta budu aktuelna a samo elektronsko nasilje veoma važan društveni problem.

Brojni primeri teških posledica elektronskog nasilja koje su neretko i fatalne ukazuju da je neophodno pronaći efikasne načine rešavanja ovog problema. Da bismo to učinili, moramo što jasnije da razumemo ovu temu. Važni pokazatelji i smernice za delovanje mogu

se dobiti istraživanjem problema elektronskog nasilja naučnim tehnikama i metodama.

S obzirom na to što je pojam *elektronsko nasilje nad decom* još uvek relativno nov, smatramo da su terenska istraživanja i radovi na temu elektronskog nasilja nad decom školskog uzrasta **veoma značajni i korisni** za šire sagledavanje problema i značaj ovog istraživanja prvenstveno vidimo u tome.

Predmet istraživanja je elektronsko nasilje u populaciji učenika osnovnih škola na teritoriji Beograda.

Prostorno određenje predmeta: Beograd

Vremensko određenje predmeta: decembar 2017. godina

1.2. Cilj istraživanja

Društveni cilj ovog rada je publikovanje rezultata analize podataka dobijenih terenskim istraživanjem elektronskog nasilja u populaciji učenika osnovnih škola na teritoriji grada Beograda koji će biti od koristi svima koji se interesuju za ovu temu.

Smatramo da rezultati terenskog istraživanja elektronskog nasilja mogu da pruže pomoć organizacijama, istraživačima, roditeljima, vaspitačima, nastavnicima i profesorima, zaposlenima u sistemu javnog zdravstvenog i socijalnog sistema i široj društvenoj, političkoj i naučnoj zajednici u prikupljanju podataka i određenju pojma elektronskog nasilja u cilju upoznavanja sa problemom, izrade zakonskih i podzakonskih rešenja, kao i pokretanja akcija usmerenih na zaštitu dece od elektronskog nasilja.

Naučni cilj istraživanja je utvrđivanje stepena prisutnosti elektronskog nasilja u posmatranoj populaciji.

1.3. Hipoteze istraživanja

Polazeći od predloženog naučnog cilja istraživanja postavljene su i hipoteze istraživanja. Hipoteze od kojih se pošlo u istraživanju su:

Osnovna hipoteza

H0: Učenici osnovnih škola su suočeni sa elektronskim nasiljem.

Pomoćne hipoteze

H1: Postoji porast stepena izloženosti elektronskom nasilju u učeničkoj populaciji na teritoriji Beograda.

H2: Učenici osnovnih škola imaju razvijene informatičke veštine.

H3: Postoji razlika između ponašanja učenika osnovnih škola kada su u direktnom kontaktu sa ljudima i kada komuniciraju putem Interneta.

H4: Učenici osnovnih škola putem mreže dele lične informacije sa nepoznatim osobama.

H5: Učenici osnovnih škola se na mreži susreću sa uznemirujućim sadržajima.

H6: Učenici osnovnih škola su izloženi eksplicitnim sadržajima seksualne prirode.

H7: Učenici osnovnih škola se suočavaju sa rizikom od prevare putem Interneta.

H8: Učenici osnovnih škola su izloženi riziku od krađe identiteta.

H9: Učenici osnovnih škola su izloženi riziku od stvaranja zavisnosti od upotrebe Interneta.

H10: Učenici osnovnih škola su izloženi rizicima koje nosi direktan kontakt sa nepoznatim osobama sa kojima su prvi kontakt ostvarili putem Interneta.

1.4. Metode istraživanja

U istraživanju će biti primenjene dve osnovne metode za prikupljanje i analizu podataka: metod teorijske analize i istraživački (survey) metod. Metod teorijske analize upotrebljen je u proučavanju sekundarne građe. Biće analizirana dostupna stručna i naučna građa koja se bavi problemima elektronskog nasilja. Rezultati ove analize poslužiće, pre svega, kao vodilja za projektovanje i realizaciju samog empirijskog istraživanja.

Kao glavni istraživački metod biće korišten *survey* metod, kako bi na odgovarajućem uzorku ispitanika na terenu bili sakupljeni željeni podaci. Prikupljeni podaci biće obrađeni uz pomoć statističkih postupaka i tehnika u cilju prikaza i tumačenja rezultata, na osnovu čega će biti izvedeni odgovarajući zaključci.

Tehnike i instrumenti biće birani u okviru deskriptivnog istraživačkog metoda koji je primeren predmetu i cilju istraživanja.

U istraživanju će biti upotrebljen instrument **Deca sveta na Internetu**, i to sledeći njegovi delovi: Lični podaci i resursi, Pristup, Mogućnosti, Veštine i navike, Digitalna ekologija, Rizici, Neželjena seksualna iskustva, Blagostanje, Škola i Vršnjaci i zajednica.

Podaci dobijeni istraživanjem biće obrađeni: *kvantitativno* (odgovarajućom matematičko-statističkom metodom) i *kvalitativno* (metodom indukcije, analize, sinteze, deskripcije).

Od naučnih metoda saznanja biće korišćene *opšte* i *pojedinačne* metode saznanja: Opšte metode saznanja: statistička metoda; Pojedinačne metode saznanja: metoda naučnog ispitivanja – indirektna putem anketiranja (ispitivanje je indirektno putem instrumenta za prikupljanje podataka – upitnika), analiza, sinteza i komparativna metoda.

1.5. Struktura rada

Prvi deo

TEORIJSKE OSNOVE RADA

1. UVOD

1.1. PREDMET I ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA

1.2. CILJ ISTRAŽIVANJA

1.3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

1.4. METODE ISTRAŽIVANJA

1.5. STRUKTURA RADA

2. ZLOSTAVLJANJE NA INTERNETU

2.1. ODREĐENJE POJMA

2.2. POVEZANOST TRADICIONALNOG I ELEKTRONSKOG NASILJA

2.3. ISTRAŽIVANJA FAKTORA KOJI UTIČU NA ELEKTRONSKO NASILJE

3. KARAKTERISTIKE LIČNOSTI POČINILACA I ŽRTAVA ELEKTRONSKOG

NASILJA

3.1. TIPOVI ELEKTRONSKIH NASILNIKA

3.1.1. Anđeo osvjetnik (Vengeful Angel)

3.1.2. Nasilnik gladan moći (Power-Hungry)

3.1.3. Pakosne djevojke (mean girls)

3.1.4. Nepažljivi nasilnik (The Inadvertent Cyber Bully ili “Because I Can.” Cyber Bully)

3.2. KARAKTERISTIKE ŽRTAVA ELEKTRONSKOG NASILJA

3.2.1. Pasivne žrtve maltretiranja

3.2.2. Grupe dece koja su izložena visokom riziku od zlostavljanja

4. VRSTE (METODE) ELEKTRONSKOG ZLOSTAVLJANJA

4.1. POTPALJIVANJE - FLAMING

4.2. UZNEMIRAVANJE - HARASSMENT

4.3. ISKLJUČIVANJE - EXCLUSION

4.4. IZLAGANJE, INDISKRECIJA - OUTING

4.5. MASKARADA - MASQUERADING

4.6. SLANJE NEPRIMERENOG SEKSUALNOG MATERIJALA - SEXTING

4.7. SNIMANJE UDARANJA - SREĆNO ŠAMARANJE - HAPPY SLAPPING

5. ISTRAŽIVANJA ELEKTRONSKOG NASILJA U SRBIJI

5.1. ISTRAŽIVANJE “KORIŠĆENJE DIGITALNE TEHNOLOGIJE, RIZICI I ZASTUPLJENOST DIGITALNOG NASILJA MEĐU UČENICIMA U SRBIJI”

6. TEHNOLOŠKI KONTEKST PROBLEMA

6.1. RAZVOJ INTERNETA U SRBIJI

6.2. DOSTUPNOST INTERNETA

6.3. RAZVOJ MOBILNIH KOMUNIKACIJA

6.4. SERVISI, APLIKACIJE KOJE DECA SRPSKA ŠKOLSKOG UZRASTA U SRBIJI NAJČEŠĆE KORISTE ZA KOMUNIKACIJU

6.4.1. Facebook

6.4.2. Instagram

6.4.3. Twitter

6.4.4. Viber

6.4.5. WhatsApp

Drugi deo

Empirijsko istraživanje

7. ISTRAŽIVANJE

7.1. Demografske karakteristike uzorka

7.2. Teritorija pokrivena istraživanjem

7.3. Izbor metoda analize rezultata

8. DESKRIPTIVNA STATISTIČKA ANALIZA

9. VREDNOVANJE RADA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

10. LITERATURA

PRILOZI

INDEKSI

2. ZLOSTAVLJANJE NA INTERNETU

2.1. Određenje pojma

Ne postoji široko prihvaćena definicija pojma zlostavljanje na Internetu. Ono se često smatra specifičnim oblikom nasilničkog ponašanja. Jedan od najčešćih načina pristupa definisanju elektronskog nasilja je putem istraživanja sličnosti i razlika sa tradicionalnim nasiljem. Istovetne karakteristike nasilja, sličan intenzitet, ponavljanje i zla namera prisutni su kako kod elektronskog tako i u slučaju tradicionalnog nasilja.

Nasilje je najčešće definisano kao ponovljeno tlačenje, psihološki ili fizički, manje moćne osobe od strane moćnijeg/moćnijih (Farrington, 1993, 381).

Iako ne postoji opšteprihvaćena definicija elektronskog nasilja, ono se najčešće opisuje kao agresivan, namerni čin koji izvršava grupa ili pojedinac, koristeći elektronska sredstva komunikacije, više puta i tokom vremena protiv žrtve koja ne može lako da se odbrani.

Korisno je napomenuti da su istraživanja pokazala da se većina mladih nasilnika koji nasilje vrše elektronskim putem takođe služi i tradicionalnim zlostavljanjem. Takođe, većina žrtava elektronskog nasilja biva zlostavljana i *oflajn*.

Nasilničko ponašanje je bilo koje neželjeno agresivno ponašanje neke druge osobe ili grupe osoba koji nisu braća i sestre ili trenutni emotivni partneri žrtve, koje se zasniva na neravnoteži moći nasilnika i žrtve i ponavlja se više puta ili se očekuje da će biti ponovljeno. Nasilničko ponašanje može izazvati uznemirenost žrtve, uključujući fizičku, psihološku, društvenu ili obrazovnu štetu (Gladden i dr., 2014: 7).

Ovaj koncept je u skladu s većinom prethodnih karakterizacija nasilničkog ponašanja po tome što se u svim ističu istovetni elementi. Konkretno, nasilje je "neželjeno agresivno ponašanje" koje "nanosi štetu ili nevolje" i ponavlja se više puta ili je vrlo verovatno da će biti ponovljeno.

Izneta definicija se ne bavi namerom, te je stoga treba dopuniti tvrdnjom da zlostavljač čini "namernu štetu koja se ponavlja" (Hinduja & Patchin, 2015: 11).

2.2. Povezanost tradicionalnog i elektronskog nasilja

Nasilno ponašanje među mladima nije nova pojava. U nekim kulturama čak se i smatra nužnim delom procesa odrastanja. Različiti obredi inicijacije u brojnim tradicionalnim društvima sadržavali su u sebi i akt nasilja. Malo se toga promenilo u savremenom društvu. Tradicionalni oblici nasilničkog ponašanja ograničeni su prvenstveno na fizičko nasilje, pretnje, komentare uvredljive sadržine i širenje zlonamernih glasina.

Tradicionalno nasilje zahteva zajednički fizički prostor u kojem se mladi ljudi okupljaju i u kome fizičko prisustvo publike povećava intenzitet mučenja i sramotu koju žrtva izložena nasilju oseća. Tradicionalno nasilje karakteriše direktan, neposredan verbalni ili fizički kontakt lica koje vrši nasilje i njegove žrtve. Sa druge strane, elektronsko nasilje nema ograničenja te vrste. Ono se može izvršiti iza zatvorenih vrata. Nasilnik može da bude poznat

žrtvi, ali i „sakriven“ iza ekrana računara/mobilnog telefona/tableta. Nasilnik može u potpunosti ostati anoniman i može se nalaziti na bilo kojoj, čak i na najudaljenijoj lokaciji, i ne mora lično poznavati žrtvu. Nasilnici su često i sami suočeni sa ograničenim strahom od osvete (Hobbs, 2009).

Elektronsko nasilje, za razliku od tradicionalnog, karakteriše i velika brzina kojom se zlostavljanje događa. Ukupan broj posmatrača zlostavljanja je praktično neograničen. Povećanje broja posmatrača nasilja može imati mrežni efekat i često se u literaturi naziva *virusnim* ili *viralnim*. Posmatrači davanjem komentara mogu biti transformisani u „navijače“, čime se intenzitet nasilja pojačava što može da dovede do trajnih posledica pa i do samoubistva žrtve (Steinhauer, 2008).

Sve ovo čini elektronsko nasilje veoma efikasnim načinom zlostavljanja.

Jedan od pokušaja definisanja pojma elektronsko nasilje učinili su Hindudža i Pačin:

Elektronsko nasilje je vrsta zlostavljanja koje se odnosi na akcije izvedene korišćenjem digitalnih tehnologija, s namerom i ciljem da se neko povredi direktno ili indirektno. To uključuje širok spektar ponašanja kao što je verbalno zlostavljanje, anonimni i zlobni pozivi, ucene, dovođenje žrtve u razne vrste neugodnih situacija kao i ponižavanje nekoga na Internetu ili u elektronskim medijima (Hinduja i Patchin 2008).

Istraživanja Smita (Smith, 2012) su identifikovala sedam posebnosti po kojima se zlostavljanje na Internetu razlikuje od tradicionalnog nasilničkog ponašanja. Autor opisuje sedam karakteristika elektronskog nasilja:

- Za elektronsko nasilje potreban je određen nivo tehnološke pismenosti/stručnosti;
- Elektronsko nasilje je indirektno, nije licem u lice, i stoga može biti anonimno;
- Elektronski nasilnik obično ne vidi reakciju žrtve, barem jedno određeno vreme;
- U slučaju elektronskog nasilja postoje razne uloge posmatrača što elektronsko nasilje čini složenijim oblikom nasilja u odnosu na većinu tradicionalnih primera nasilničkog ponašanja (posmatrač može biti s nasilnikom u trenutku slanja poruke, sa žrtvom u trenutku kada poruku prima, ili ni sa jednim od njih a sa nasilničkom porukom se upoznaje preko relevantne Internet stranice);
- Smatra se da je jedan od motiva za tradicionalno nasilničko ponašanje društveni status koji nasilnik dobija ispoljavajući moć nad drugima u prisustvu svedoka, ali počinitelju će često upravo to nedostajati u slučaju kada se nasilje vrši elektronskim putem;
- Brojnost potencijalne publike elektronskog i tradicionalnog nasilja se drastično razlikuje. Elektronsko nasilje moguće je vršiti u prisustvu velikog broja posmatrača, u poređenju sa malim grupama koje su uobičajena publika u slučaju vršenja tradicionalnog nasilničkog ponašanja;
- Teško je izbeći zlostavljanje na Internetu (na Internetu ne postoji "sigurno utočište"), jer žrtvi može biti poslata poruka na njen mobilni telefon, računar, tablet, ili internet sajt bez obzira gde se ona i nasilnik nalaze.

Iz navedenog se jasno vidi da se internet zlostavljanje razlikuje od tradicionalnog

nasilničkog ponašanja na više načina. Iako nisu u pitanju apsolutne razlike, one mogu da imaju značajan uticaj na druge aspekte nasilja poput motiva za vršenje nasilja i/ili intenziteta uticaja nasilja na žrtvu.

2.3. Istraživanja faktora koji utiču na elektronsko nasilje

Ranija istraživanja o zlostavljanju u školi identifikovala su nekoliko faktora koji doprinose elektronskom nasilju. Među njima su značajni uticaji pola, akademskog uspeha i kulturološke karakteristike društva u kome se nasilje vrši.

Osim toga, istraživanja su pokazala da su zlostavljanju na Internetu izloženija deca koja provode više vremena na globalnoj mreži (Li, 2007).

Rod je takođe značajan faktor koji utiče na agresivno ponašanje i u direktnoj je vezi sa različitim vidovima nasilničkog ponašanja kod tinejdžera. U slučaju tradicionalnog nasilja utvrđeno je da su muškarci nasilnici obično uključeni u direktno fizičko nasilje, dok su nasilne devojčice više uključene u psihičko zlostavljanje (Nabuzoka, 2003).

Istraživanje sprovedeno u tajvanskim školama otkrilo je da su dečaci i devojčice podjednako izloženi indirektnom nasilju (Hokoda, Lu & Angeles, 2006).

Akademsko postignuće je još jedna od karakteristika koja može da utiče na elektronsko zlostavljanje. Istraživanjima uticaja akademskog postignuća na izloženost elektronskom nasilju bave se Lai, Je i Čang, i Li. U istočnoazijskim zemljama sa visoko izraženim očekivanjima od učenika, tinejdžeri su konstantno pod intenzivnim akademskim pritiskom roditelja, učitelja i svojih vršnjaka. Studenti sa odličnim akademskim uspehom - "dobri učenici" obično su češće bili ciljevi nasilničkog ponašanja (Lai, Ye & Chang, 2008).

Istražujući internet nasilje među učenicima kanadskih škola, Li je došao do rezultata da je većina žrtava internet nasilja imala natprosečne ocene. Isti autor, na osnovu tog rezultata, identifikuje akademska postignuća kao bitan univerzalni faktor koji utiče na stepen izloženosti elektronskom zlostavljanju.

Zlostavljanje, sa druge strane, može rezultirati padom uspeha u školi, kao i padom u drugim oblicima akademskih postignuća žrtve. Budući da uticaj na akademska postignuća žrtve može biti meta zlostavljača, i da zlostavljanje može negativno da utiče na akademske ciljeve, autor sugerše da je akademsko postignuće u najužoj vezi sa stepenom izloženosti elektronskom zlostavljanju, koje na žrtvu deluje u različitim kulturama deluje na različite načine (Li, 2007).

Jasan uticaj kulturoloških razlika na rizik od izloženosti elektronskom nasilju primećen je u uporednoj studiji koja je sprovedena u britanskim i zambijskim školama. U obe sredine dečaci su bili nasilniji od devojčica. Međutim, dečaci iz Velike Britanije su u znatno većoj meri ispoljavali nasilje u odnosu na svoje vršnjake iz Zambije (Nabuzoka, 2003).

Li ističe da je verovatnoća da će kanadski student biti izložen elektronskom nasilju četiri puta veća nego u slučaju njegovog kineskog kolege i zaključuje da je kultura značajan prediktor rizika od elektronskog nasilja u studentskoj populaciji (Li, 2007).

U američkim školama studenti sportisti često imaju povlašćen akademski i društveni status. Nasuprot tome, na Tajvanu usled jakog uticaja konfučijanstva na kulturu, akademsko

postignuće čini najveću društvenu vrednost. Istraživanje karakteristika elektronskog zlostavljanja tajvanskih adolescenata ukazuje na brojne sličnosti sa zlostavljanjem u japanskim školama. Uzrok ovome istraživači prepoznaju u zajedničkim normama kolektivnog kulturnog života. Takođe, japanski učenici u znatno većem stepenu od zapadne dece koriste indirektne taktike elektronskog nasilja, poput širenja glasina o žrtvi, i ova tendencija je snažno povezana s opštim društvenom normama. Društveni kontekst i društvene norme često mogu pomoći da se objasne značajne razlike u nasilničkom ponašanju u različitim kulturama (Hokoda, Lu & Angeles, 2006).

Nasilje na Internetu pojavljuje se putem sedam različitih medijuma:

- **Tekstualne poruke** – slanje neželjene poruke koja može imati preteću i/ili zastrašujuću sadržinu;
- **Fotografije i video zapisi** (poslate putem mobilnih telefona) - mogu se koristiti za slanje slika osobe koja se zlostavlja stvarajući kod nje osećaj ugroženosti i neugodnosti;
- **Telefonski pozivi** - uključujući i anonimne zlonamerne pozive;
- **E-mail** - slanje pretećih poruka žrtvi putem elektronske pošte;
- **Chat sobe** – u kojima se odvija slanje pretećih i uznemirujućih poruka drugim posetiocima chat soba;
- **Instant Messaging (IM)** - oblik nasilničkog ponašanja u kojem se žrtvi šalju uznemirujući sadržaji putem instant poruka;
- **Web stranice** - mogu uključivati blogove, lične web prezentacije itd.

3. KARAKTERISTIKE LIČNOSTI POČINILACA I ŽRTAVA ELEKTRONSKOG NASILJA

Tipičan profil ličnosti elektronskog nasilnika još uvek nije jasno određen. Teško je postaviti jednoznačnu definiciju. Ono što elektronski nasilnik mora da poseduje je veština korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija. Najčešće zajedničke osobine nasilnika u slučaju tradicionalnog nasilja, kao što su fizička snaga, sposobnost kontrolisanja drugih nisu neophodne u slučaju elektronskog nasilja.

S obzirom na to što sve elektronske nasilnike ne pokreće uvek sličan motiv za vršenje nasilja, oni ne mogu biti svrstani u jednu kategoriju.

3.1. Tipovi elektronskih nasilnika

Prema motivu koji pokreće nasilnika, u literaturi su identifikovane četiri distinktivne grupe elektronskih nasilnika – Anđeo osvetnik (*eng. Vengeful Angel*), Nasilnik gladan moći (*eng. Power-hungry*), Nepažljivi nasilnik (*eng. Inadvertent*), i Pakosne devojke (*eng. Mean-Girls*) (Aftab, 2006). Kao što sugerišu imena, sve grupe se angažuju u različitim vrstama maltretiranja, a neki pripadnici grupa čak nisu ni svesni činjenice da se njihove aktivnosti kvalifikuju kao nasilje.

3.1.1. Anđeo osvetnik (Vengeful Angel)

Prema Aftab (Aftab, 2006), "anđeo osvetnik" sebe vidi kao nekoga ko traži pravdu i pokušava da ispravi greške koje su načinjene njemu ili nekom drugom. Mnogi od ovih sajber-nasilnika su deca i mladi koji su bili žrtve tradicionalnog maltretiranja u školi i koji se sada svete. Oni mogu imati iskustvo izopštavanja od strane grupe (Villard, 2006). Podrška činjenici da deca često primenjuju odmazdu nakon što su bila maltretirana, može se naći u studiji koju je sproveo Američko ministarstvo obrazovanja. Ova studija je pokazala da je 75% dece koja su počinila masovna ubistva vatrenim oružjem u školama u SAD-u bilo žrtva tradicionalnog nasilja (Fein et al., 2002; Leari, Kovalski, Smith, Phillips, 2003; prema Kowalski, Limber, Agatston, 2008). Internet postovi Erika Harisa i Dilana Klebolda, koji su ubili studente i osoblje u srednjoj školi Kolumbajn oslikavali su njihov bes zbog maltretiranja kome su bili izloženi. Slično tome, Kimver Gil, koji je ubio jednog od studenata na „Davson“ koledžu u Montrealu, u septembru 2006, postavio je brojne postove na vampirefreaks.com u kojem je izrazio svoj bes zbog maltretiranja kome je bio izložen: „Zaustavite nasilje“.

„Nije samo siledžija kriv! Krivi su i nastavnici i direktori jer zatvaraju oči i okreću glavu na drugu stranu, samo zato što to nije njihov posao... Prestanite da se zabavljate na račun odeće koju drugi ljudi nose ili zbog načina na koji oni govore ili se ponašaju. Prestanite da se zabavljate na račun drugog. To je sve greška" (Lackner, 2006 prema Kowalski, Limber, Agatston, 2008).

3.1.2. Nasilnik gladan moći (Power-Hungry)

Prema Aftab (Aftab, 2006), ovaj tip nasilnika blisko podseća na tradicionalnog nasilnika koji ima želju da vrši kontrolu, i ispoljava moć i autoritet nad drugima. Dok tradicionalni nasilnik često koristi, pored indirektnih strategija, direktne verbalne napade ili fizičku agresiju koja izaziva strah kod drugih, ova vrsta digitalnog nasilnika koristi pretnje ili ponižavajuće objave radi stvaranja straha. Za razliku od anđela osvetnika, koji najčešće deluje sam, nasilnik gladan moći uspeva da koristi prisustvo publike da istakne i pojača posledice svojih nasilničkih postupaka. Aftab postavlja hipotezu da osobe koje su gladne moći i vlasti nad drugim to čine zbog sakrivanja i kompenzacije nekih sopstvenih nedostataka. Ovi pojedinci mogu istovremeno biti i sajber nasilnici i žrtve tradicionalnog nasilja. Najčešće su nižeg rasta i slabiji od većine svojih vršnjaka. Sajber nasilje nasilnika gladnog moći najčešće predstavlja efikasno sredstvo odmazde. Nasilnici gladni moći kada koriste naprednu tehnologiju za koju su posebno kvalifikovani često izgledaju "jači i veći" nego što stvarno jesu.

U kategoriju nasilnika glasnih moći spadaju i deca koji nisu bila žrtve tradicionalnog maltretiranja u školi, ali su maltretirana online. Ona pribegavaju nasilju samo da isprazne bes i iskažu neprijateljstvo. Neka deca često osećaju da je njihov život van kontrole a povod za nasilje često nema nikakve veze sa vršnjacima u školi (npr. razvod, odvajanje, bolest roditelja). Ova vrsta nasilja može nasilniku da pruži osećaj olakšavanja od ljutnje i besa koji je izazvan njihovom trenutnom životnom situacijom.

3.1.3. Pakosne djevojke (Mean Girls)

Kategoriji "Mean Girls" (Aftab, 2006) pripadaju deca koja vrše elektronsko nasilje iz dosade. Kao što je već rečeno, sajber-nasilje je motivisano dosadom, za cilj ima zadovoljstvo i zabavu a ne bilo kakvu posebnu želju da se povredi žrtva. Potpuno je jasno da intenzitet "zabavljanja auditorijuma" činjenjem sajber-maltretiranja potiče od saznanja da je izvršeno nasilje bilo neprijatno i ponižavajuće za drugu osobu.

Naziv ove grupe nasilnika u sebi sadrži reč "devojke". Pre svega, iako je ovakvo sajber maltretiranje češće među devojkaama nego među dečacima, činjenica je da se i dečaci bave nasiljem iz dosade. Polna odrednica u naslovu ne znači da je ova vrsta nasilnika ženskog pola. Drugo, naslov podrazumeva da postoji inherentna pomisao kod dece i mladih koji su dosadom motivisani da vrše sajber nasilje. I treće, pre nego što je tehnologija postala ono što je danas, deca i mladi su ulazili u različite vrste problema zbog čiste dosade.

3.1.4. Nepažljivi nasilnik (The Inadvertent Cyber Bully ili "Because I Can", Cyber Bully)

Nepažljivi nasilnici nemaju nameru da prouzrokuju bol i štetu žrtvi. Njihove reakcije su instinktivne, bez razmišljanja, bez sagledavanja mogućih posledica načinjenih postupaka. Oni ne smatraju sami sebe nasilnicima. U virtuelnom svetu njihovo ponašanje se često razlikuje od ponašanja u komunikaciji licem u lice. Na mreži burno i nasilno reaguju na sve vrste provokativnih i uvredljivih poruka koje primaju (Aftab, 2006). Za razliku od nasilnika glasnog moći, ne upuštaju se u ove aktivnosti namerno. Može se dogoditi da budu isprovocirani te u trenutku besa ili frustracije odgovore bez razmišljanja o mogućim posledicama svojih postupaka. Oni se u tom trenutku ponašaju na način kao da im "je zabavno" i "zato što im se može". Često upražnjavaju ove aktivnosti kada su sami i ispoljavaju iznenađenje kada ih neko optuži za nasilje. Nesvesni su toga da ono što čine može da ima negativne posledice na druge. Karakteriše ih i to da ne priznaju počinjeno nasilje. Osnovna karakteristika ovih nasilnika je potreba za igranjem uloga; karakteriše ih i ishitreno i nepažljivo davanje odgovora i izostanak svesti o tome da su njihovi postupci nasilni.

3.2. Karakteristike žrtava elektronskog nasilja

Deca koja su maltretirana spadaju u jednu od dve opšte kategorije - oni koji su pasivni ili podložni maltretiranju, i " Žrtve koje provociraju". Važno je napomenuti da, iako se u literaturi upotrebljavaju pojmovi poput "pasivni", "podložni" ili "provokativni", ovi termini nemaju pejorativni smisao. Ni na koji način se krivica ne može prebaciti na decu koja doživljavaju maltretiranje.

3.2.1. Pasivne žrtve maltretiranja

Iako ne postoje pojedinačni profili pasivne žrtve maltretiranja, istraživanja sugerišu da će oni verovatno imati jednu ili više sledećih karakteristika (Olweus, 1993):

- Obično su u pitanju tiha, oprezna, osetljiva deca koja lako mogu da briznu u plač,
- Ona mogu biti nesigurna, karakteriše ih manjak poverenja i pate od niskog stepena samopouzdanja,

- Često imaju malo prijatelja i društveno su izolovana,
- Plaše se da budu povređena,
- Mogu biti nestrpljiva ili depresivna,
- Ona su po pravilu fizički slabija od svojih vršnjaka (posebno u slučaju dečaka),
- Rađe provode vreme sa odraslima (roditelji, nastavnici, treneri) nego sa vršnjacima istog uzrasta.

Nizak stepen samopoštovanja, anksioznost i depresija mogu biti posledice maltretiranja, ali takođe mogu biti i prediktori nasilja kod neke dece. Neka istraživanja pokazuju da su deca sa ovim karakteristikama u većoj opasnosti da dožive nasilje (Fekkes, Pijpers, Fredriks, Vogels, i Verloove-VanHorick, 2006). Verovatno je da su anksioznost, depresija i nedostatak samopoštovanja "signal" prema vršnjacima koji ukazuje na to koja deca mogu biti laka meta nasilnika.

3.2.2. Grupe dece koja su izložena visokom riziku od zlostavljanja

Iako svako dete može trpeti zlostavljanje od strane vršnjaka, brojna istraživanja su počela da se fokusiraju na identifikaciju karakteristika grupa dece koja su izložena izuzetno visokom riziku od maltretiranja.

Iako je sprovedeno relativno malo istraživanja koja ispituju veze invalidnosti i maltretiranja, rezultati nekih istraživanja ukazuju na to da su deca sa teškoćama u učenju izložena većem riziku od podrivanja i fizičkog maltretiranja od strane vršnjaka (Thompson, Whitnei, i Smith, 1993).

Deca sa poremećajem pažnje (ADHD) su takođe izložena većem riziku od vršnjačkog nasilja nego druga deca. Takođe, deca sa posebnim potrebama kao i deca koja pate od hroničnih oboljenja mogu biti česta meta maltretiranja.

Višak telesne težine deteta žrtve takođe može da bude okidač za nasilničko ponašanje. U studiji u kojoj je posmatrano više od 5700 kanadske dece starosti od 11 do 16 godina, istraživači su otkrili da su gojazne devojčice (11-16 godina) i dečaci (starosti od 11 do 12 godina) u većoj meri izloženi vršnjačkom nasilju.

Adolescenti koji su homoseksualne ili biseksualne orijentacije, odnosno oni koji se mogu smatrati "previše ženstvenim" (dečaci) ili "previše muškobanjastim" (devojčice) imaju veću verovatnoću da će biti maltretirani (Eisenberg i Aalsma, 2005).

Tipična žrtva elektronskog nasilja teško se može definisati iz razloga sličnih gore spomenutim a koji se odnose na osobe agresore.

Virtualno okruženje zamagljuje određene činjenice ili karakteristike koje obično u direktnoj komunikaciji imaju nasilnik i žrtva zlostavljanja. U mrežnom okruženju nije važno je li neko usamljen, introvertan ili na bilo koji drugi način drugačiji. Žrtve su možda fizički vrlo jaki pojedinci, ekstrovertni i popularni članovi školskih razreda ili drugih društvenih grupa, ili ljudi koji su prilično slabi, zatvoreni i stavljeni u ulogu autsajdera (Slaninová, Havigerová, 2011).

4. VRSTE (METODE) ELEKTRONSKOG ZLOSTAVLJANJA

Dok digitalni uređaji postaju sve više vredni alati za interpersonalnu komunikaciju i povezivanje, oni takođe postaju potencijalni medijumi kroz koje se može vršiti uznemiravanje i zlostavljanje. Mnogi tradicionalni oblici uznemiravanja i zlostavljanja mogu se događati i na mreži. To se odnosi na brojne konvencionalne forme zlostavljanja kao što su seksualno uznemiravanje, diskriminacija, klevetanje, nasilje, nasilje nad intimnim partnerom itd. Vidove nasilja na mreži, pored brojnih sličnosti sa tradicionalnim oblicima nasilja, i uz značajne razlike koje donosi drugi medijum komunikacije, karakterišu i novi nazivi.

Brojne nepoznate i poznate ličnosti imale su iskustvo sa „curenjem“ osetljivih fotografija ili video zapisa koje su bile izložene na Internetu. Državni zakonodavci širom sveta se bore sa ovim problemom pokušavajući da formulišu zakone koji bi uticali da se suzbiju ovakvi oblici uznemiravanja.

Činjenica je da digitalni uređaji i alati postaju sve više prepleteni u lični i profesionalni život pojedinaca. Samim tim razumevanje pojave digitalnog nasilja i njegovog mogućeg uticaja biva sve važnije istraživačima, državi, kompanijama i potrošačima.

Iako različiti tipovi elektronskog nasilja još uvek nisu u potpunosti razvrstani, istraživači počinju da klasifikuju metode kojima se vrši elektronsko nasilje.

Baš kao što i tradicionalno zlostavljanje podrazumeva mnoge vrste nasilja, poput verbalnog zlostavljanja i fizičkog nasilja, postoji i mnogo različitih vrsta elektronskog zlostavljanja. Navešćemo nekoliko uobičajenih vrsta elektronskog nasilja.

4.1. Potpaljivanje - *Flaming*

Flaming je oblik elektronskog nasilja koji je sličan uznemiravanju, ali se odnosi na online borbu koja se vodi putem e-pošte, instant poruka ili se odvija unutar chat soba. To je vrsta javnog zlostavljanja koje često usmerava oštre poruke ili neprikladne fotografije kako bi se nanela šteta određenoj osobi. Elektronske poruke sadrže vulgarnosti i uvrede.

Flaming se odnosi na kratku, „zagrejanu“ razmenu uvreda između dva ili više pojedinaca koja se javlja preko bilo kog medija elektronske komunikacije. Flaming se obično javlja na "javnim" mestima, kao što su sobe za ćaskanje ili diskusione grupe a ređe u privatnoj komunikaciji poput e-pošte. Ako se pojavi niz uvredljivih razmena, onda je započeo "Flaming rat" (Willard, 2006).

U prvom trenutku čini se da se flaming dešava između dva ravnopravna pojedinca. Međutim, neodmeren agresivan čin jedne osobe može stvoriti neravnotežu moći u ovom odnosu.

4.2. Uznemiravanje - *Harassment*

Uznemiravanje podrazumeva nasilnika koji šalje uvredljive i zlonamerne poruke pojedincu ili grupi i takvo ponašanje se ponavlja više puta. Sajber uhođenje (Cyberstalking) je jedan od oblika uznemiravanja koji uključuje stalne preteće i nepristojne poruke koje mogu dovesti do fizičkog uznemiravanja i u stvarnom svetu, svetu izvan mreže.

Tradicionalno uznemiravanje može obuhvatiti širok spektar neželjenih kontakata koji se koriste za stvaranje zastrašujućeg, dosadnog ili čak neprijateljskog okruženja za žrtvu. Online uznemiravanje se generalno opisuje kao vrsta uznemiravanja koje se izvodi uz upotrebu digitalnih sredstva. Online uznemiravanje može biti kratkotrajno, ali se može izvoditi kao dugotrajan proces napada na žrtvu. Online uznemiravanje je manje određeno specifičnim ponašanjem napadača a više efektima uznemiravanja, odnosno, posledicama koje oseća žrtva. Iako su neki oblici onlajn uznemiravanja veoma slični njihovim tradicionalnim ekvivalentima, Internet poput katalizatora utiče da se uznemiravanje ostvaruje bez prepreka. Na primer, kada je u pitanju ciberstalking, stalker i mogu da prate i kontaktiraju svoje žrtve putem više digitalnih kanala. Digitalni alati omogućavaju potpuno nove vrste uznemiravanja koje ranije nisu bile moguće ili imaju potpuno drugačiji karakter. Digitalni prostor za razliku od realnog menja svoje karakteristike u zavisnosti od uspostavljenih pravila komunikacije. Omogućavanje ostavljanja anonimnih komentara utiče na kulturu i kontekst samog onlajn prostora.

Tradicionalno uhođenje predstavlja konstantan proces, koji se sastoji od većeg broja aktivnosti. Svaka od njih može da bude u potpunosti legalan čin. Uhođenje je vrsta mentalnog napada u kojem napadač konstantno nadgleda žrtvu.

Digitalno uhođenje (Cyberstalking) odnosi se na nasilje počinjeno uz pomoć Interneta, slanjem e-pošte ili upotrebe drugih vrsta elektronskih komunikacija radi vršenja pritiska, uznemiravanja ili slanja pretnji drugoj osobi. Ono najčešće podrazumeva slanje e-pošte, instant ili tekstualnih poruka ili postavljanje objava na društvenim mrežama, odnosno kreiranje veb lokacija sa ciljem nanošenja štete žrtvi.

Najčešće uznemiravanje dolazi putem ličnih komunikacionih kanala, kao što je elektronska pošta, ali uznemiravanje putem poruka može se javiti i na javnim mestima, kao što su forumi, sobe za časkanje i diskusione grupe. Jedan oblik uznemiravanja, koji se naziva tekstualni rat, uključuje jednog ili više počinilaca i jednu metu. Počinilac šalje stotine ili hiljade tekstualnih poruka.

Iako konceptualno slično, uznemiravanje se obično razlikuje od flaminga na dva načina. Prvo, uznemiravanje traje duže od flaminga. Drugo, uznemiravanje je jednosmeran čin, sa najmanje jednim počinioce i jednim ciljem. Flaming je sa druge strane karakterističan po tome što postoji međusobna razmena uvreda između uključenih osoba.

Uznemiravanje se javlja i među specijalnim grupama online nasilnika koji su poznati kao griferi (griefers). Griefers su pojedinci koji namerno uznemiravaju druge igrače multiplejer online igara. Griefer je manje zainteresovan za svoju pobjedu u određenoj online igri. Njegov fokus je rušenje kredibiliteta drugih igrača (Pham, 2002; Svartz, 2005).

4.3. Isključivanje - *Exclusion*

Bilo da su u *onlajn* ili *offlajn* svetu, deca svoj odnos prema grupi shvataju kao "u" ili "izvan". Ako nisu u grupi, onda su izvan grupe. Socijalni psiholozi su utvrdili da deca imaju osnovnu potrebu da budu uključena od strane druge dece. Veliki deo našeg društvenog ponašanja se rukovodi našim pokušajima da nas drugi uključe i da se izbegnu oni koji su

isključeni. Isključivanje se u literaturi ponekad naziva "društvena smrt" (Williams, Cheung, i Choi, 2000).

Nije iznenađujuće što isključivanje na mreži može imati ozbiljan emocionalni uticaj. Uz pomoć sajber maltretiranja dete se može uništiti emocionalno. *Onlajn* isključivanje može se pojaviti u bilo kojoj vrsti okruženja, u komunikaciji koja je zaštićena lozinkom ili izbacivanjem žrtve iz liste prijatelja. U nekim slučajevima isključivanje može biti lažno a ne stvarno, npr., kada neko ne odgovori brzo na instant poruku ili e-mail.

4.4. Izlaganje, Indiskrecija - *Outing*

Indiskrecija (*Outing*) je otkrivanje nečijih tajni, podataka i slika koji nisu namenjeni drugima; događa se kada nasilnik deli lične privatne podatke, slike ili video zapise o nekome javno. Osoba se smatra "outed" kada se njeni podaci šire na Internetu.

4.5. Maskarada - *Masquerading*

Maskarada je situacija u kojoj nasilnik stvara lažni identitet u cilju anonimnog uznemiravanja svoje žrtve. Dešava se i u slučaju kada se nasilnik predstavlja kao druga osoba – žrtva, i svojim postupcima drugoj toj osobi uništava ugled ili je dovodi u sukob sa drugima. Pored stvaranja lažnog identiteta, zlostavljač može navoditi nekoga da šalje zlonamerne poruke žrtvi.

4.6. Slanje neprimerenog seksualnog materijala - *Sexting*

Sexting podrazumeva slanje, primanje i prosleđivanje seksualno eksplicitnih poruka, fotografija ili slika. Pojam se prvenstveno odnosi na razmenu sadržaja putem mobilnih telefona, mada generalno može uključiti i upotrebu računara ili bilo kog drugog digitalnog uređaja. Termin je prvi put upotrebljen u prvoj deceniji 21. veka, predstavlja kovanicu izvedenu iz dve reči - seks (sex) i tekstovanje (texting), i označava slanje tekstualnog sadržaja sa slikama eksplicitnog seksualnog sadržaja.

4.7. Snimanje udaranja - *Happy slapping* (Srećno šamaranje)

Srećno šamaranje je vrsta elektronskog nasilja poreklom iz Velike Britanije. Prvi put je zabeleženo oko 2005. godine. Podrazumeva situaciju kada jedna ili više osoba napada žrtvu radi snimanja napada (obično digitalnom video kamerom ili kamerom na pametnom telefonu). Iako se pojam obično odnosi na relativno manje aktove nasilja, kao što je guranje ili udaranje žrtve, ozbiljnija krivična dela poput snimljenih ubistava penzionera ili akтова raznih vrsta seksualnog zlostavljanja bili su kvalifikovani kao "srećno šamaranje" od strane BBC-a.

Jednostavnost i opšta dostupnost video kamera na mobilnim telefonima učinila je da napadi ne moraju da budu pažljivo i unapred planirani, dok je dostupnost Internetu olakšala distribuciju i preuzimanje ovakvih sadržaja; time se auditorijum koji se zabavlja na ovaj način višestruko uvećao. Neki medijski komentatori tvrde da je inspiracija nasilnika da počine ovu vrstu nasilja potekla iz emisija poput Džekes (Jackass), Prljavi Sančez (Dirty Sanchez) i

Bumfajts (Bumfights).

Međutim, „srećno šamaranje“ često uključuje više od "šamaranja". Varijanta srećnog šamaranja, poznata kao skakanje (hopping), koje obično uključuje direktne napade na žrtvu, najučestalije je bilo u Sjedinjenim Državama. Žrtva može biti neko ko je poznat ili nepoznat počinitelju. U jednom incidentu, 11-godišnji dečak je bio nemilosrdno napadnut u hodnicima svoje škole. Posmatrači su zabeležili incident svojim mobilnim telefonima. Slike dečaka zatim su poslate e-mailom prijateljima počinitelja i slučajnih posmatrača (Blair & Norfolk, 2004). U drugom incidentu, Triston Christmas je umro od posledica srećnog šamaranja. Triston je imao samo 18 godina kada je tokom srećnog šamaranja udaren toliko jako da je udario glavom u betonsku ploču. Mobilnim telefonom su zabeležene scene lptanja krvi iz glave dok mladić pokušava da govori (Watt, 2006, prema Kowalski, Limber, Agatston, 2008). Umro je nedelju dana kasnije. Ostavljajući ga da leži na pločniku, njegov ubica je sa prijateljima otišao na zabavu postavivši slike srećnog šamaranja online.

U drugim incidentima, deca su izvršila samoubistvo nakon srećnog šamaranja. U aprilu 2005. godine 14-godišnji Shaun Noonan se obesio nakon što je bio fizički maltretiran srećnim šamaranjem ("Bullicide memorial page", 2006, prema Kowalski, Limber, Agatston, 2008). Neke škole u Engleskoj su "zabranile telefone sa ugrađenim kamerama zbog zabrinutosti da će njihova upotreba dovesti do povećanja broja slučajeva srećnog šamaranja u školskom dvorištu" (Honigsbaum, 2005, prema Kowalski, Limber, Agatston, 2008).

Kao što je slučaj i sa drugim vrstama nasilja, u zavisnosti od prirode i situacije, srećno šamaranje može predstavljati krivično delo.

5. ISTRAŽIVANJA ELEKTRONSKOG NASILJA U SRBIJI

5.1. Istraživanje "Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji"

Istraživanje pod nazivom *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji* (Popadić, Kuzmanović, 2013) je realizovano tokom novembra 2012. godine, u 17 osnovnih i 17 srednjih škola sa teritorije Srbije (uzorak je stratifikovan po regionu, tipu škole i veličini mesta). Obuhvaćene su tri uzrasne grupe učenika: učenici 4. razreda osnovne škole (uzrasta uglavnom od 10 godina), učenici 6-8. razreda osnovne škole (12-14 godina) i učenici 2-4. razreda srednje škole (16-18 godina). Sprovedeno istraživanje je anketnog tipa. Ispitano je ukupno 3.786 učenika, 3.078 roditelja i 1.379 nastavnika. U slučaju 2.897 učenika istraživači su posedovali i odgovore na pitanja jednog od roditelja, tako da su odgovori ovih učenika mogli da budu upoređeni sa odgovorima njihovih roditelja.

Nosioci ovog istraživanja su Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kancelarija UNICEF-a za Srbiju i kompanija *Telenor*. Istraživanje je bilo sastavni deo projekta „Zaustavimo digitalno nasilje“ koji je pokrenut u okviru programa „Škola bez nasilja - ka sigurnom i podsticajnom okruženju za decu“.

Dobijeni rezultati ukazali su da ispitanici koriste Internet (osim komunikacije s nastavnicima) češće izvan škole nego za vreme boravka u školi. Od devet ponuđenih svrha upotrebe, najviše se koristi dopisivanje, čet (Chat) (i u i izvan škole). Procenat korišćenja aplikacija za čet povećava se sa starošću deteta. U školi četuje 9 procenata dece uzrasta od 9 do 11 godina, 45 procenata dece od 12 do 14 godina i 68 posto dece uzrasta od 15 do 17 godina; izvan škole četuje 67 procenata dece uzrasta od 9 do 11 godina, 78 procenata dece od 12 do 14 godina i 91 procenata dece uzrasta od 15 do 17 godina.

Približno jedna petina dece komunicira sa svojim nastavnicima preko Interneta, a približan procenat dece o školskim aktivnostima informiše se putem web stranice škole. Mali procenat dece koristiti Internet za učešće u školskom blogu ili forumu (po zakonu sve škole u Republici Srbiji moraju da imaju svoje vlastite web stranice, ali ne moraju da imaju platformu za učenje na daljinu).

Rezultati navedenog istraživanja ukazuju da više od jedne trećine učenika nikada nije koristilo Internet u školi, i više od tri četvrtine ispitanika nikada nije koristilo platformu za e-učenje. Skoro jedna polovina učenika (47 posto) je izjavila da njihova škola poseduje platformu za e-učenje, ali je oni ne koriste. Samo 14 procenata ispitanika tvrdi da koristi platformu za učenje najmanje jednom mesečno, dok 7 posto to čini najmanje jednom sedmično. Samo je jedan procenat ispitanika odgovorilo da platformu za učenje koristi svakodnevno.

Deo istraživanja koji je posvećen rizicima, pre svega imao je za cilj pronalaženje okidača koji uzrokuju stres među decom koja koriste Internet. Neki od najčešćih dečijih odgovora na otvorena pitanja koja su postavljena u okviru kvalitativnog dela istraživanja bila su sledeća:

- Ruganje pomoću fotografija i uznemiravajuće poruke,
- Ogovaranje preko društvene mreže, prikazivanje video klipova ubistva ili nasilja,
- Pretnje objavljivanjem fotografija ili pretnje nasiljem, uvrede ...,
- Video snimci puni nasilja i neprirodnih reči, veb stranice sa sličnim sadržajem,
- Nametanje razgovora sa nekim sa kim ne žele da razgovaraju, insistiranje nepoznate osobe da se susretne sa njom licem u lice,
- Insistiranje da prihvate zahteve za prijateljstvom koji su poslali od strane nepoznatih ljudi, zahtevi da postave nečiju fotografiju na Fejsbuku ili da napišu nešto o nekome...
- Kada nepoznati ljudi od njih zahtevaju da dođu na određeno mesto...

Bez obzira na činjenicu da skoro svako dete prepoznaje i može da opiše sadržaj na Internet koji bi mogao uznemiriti vršnjake, dve trećine ispitanika u prethodnih godinu dana nisu doživeli ništa što bi ih moglo uznemiriti. Sa druge strane, uznemirujuće je to što je svako treće dete tokom prethodne godine bilo suočeno sa nekim vidom sadržaja ili događaja na Internetu koji ih je uznemirio.

Rezultati ove studije pokazuju da su dečaci bili manje uznemireni od devojčica. Takođe, u najstarijoj grupi ispitanika dečaka postoji značajno smanjenje osećaja uzrujanosti.

Autori pretpostavljaju da takva reakcija može da bude izazvana promenom emocionalne reakcije prema nasilju ili smanjenjem spremnosti ispitanika da prizna da je uzrujan.

Važno je dodati da dvotrećinska većina ispitanika koji su izjavili da su zbog nečega na Internetu bili uzrujani (njih 65 posto, odnosno 21 procenat u ukupnom uzorku), opisuje jedan ili dva takva slučaja godišnje. Sa druge strane, jedna trećina (35 procenata, tj. 12% ukupnog uzorka) ta iskustva ima najmanje jednom mesečno. Drugim rečima, za većinu dece iskustva izloženosti elektronskom nasilju su retka.

6. TEHNOLOŠKI KONTEKST PROBLEMA

6.1. Razvoj Interneta u Srbiji

Smatra se da je upotreba Interneta u Srbiji počela 27. februara 1996. godine, kada je akademska mreža Računarskog centra Univerziteta u Beogradu (RCUB) preko provajdera Telefonija spojena na Internet. Time su internet servisi postali dostupni korisnicima u Srbiji, ali su ipak bili ograničeni na akademski krug. Istovremeno, stvoreni su uslovi da prvi domaći komercijalni provajderi počnu sa pružanjem usluga, te se dostupnost Interneta širi i na neakademske deo Srbije i postaje dostupan svim korisnicima.

Početne brzine su bile, za današnje uslove, izuzetno spore, merene kilobitima u sekundi, a povezivanje je ostvarivano preko dial-up konekcije. Telefonske centrale su bile analogne, mreže preopterećene, kvarovi i „pucanja“ veze su bili česti.

Od 2000. godine do danas, napretkom tehnologije i digitalizacijom, prisutno je konstantno povećanje brzina i zastupljenosti Interneta. Za relativno veoma kratko vreme Internet je prožeo sve aspekte posla, komunikacije, informisanja, obrazovanja, zabave, trgovine itd. i postao nezamenljiv i neizostavan činilac svakodnevnog života.

U prethodnih dvadesetak godina smo, od zemlje sa sporim i sumnjičavim prihvatanjem i korišćenjem Interneta, došli do jedne od boljih po prosečnim brzinama i rasprostranjenosti.

Mogućnosti za još brže i kvalitetnije usluge sigurno se ogledaju prvenstveno u poboljšanju infrastrukture i dostupnosti na teritoriji cele države.

Razvoj infrastrukture nije bio praćen i razvojem digitalne pismenosti. Digitalna pismenost ne obuhvata isključivo znanja i veštine za upotrebu savremenih tehnologija, već se odnosi i na svest o odgovornosti i mogućim rizicima njihove upotrebe. Bez obzira na rizike koje nosi sa sobom korišćenje savremenih tehnologija u svrhu digitalne komunikacije, njihov značaj ne može se umanjiti.

Tabela 1. Prosečne brzine Interneta (Global Internet Report, 2017)

Brzine Interneta (Mb/s)	Država	download	upload
45.	Katar	16.36	6.82
46.	Australija	15.73	3.89
47.	Čile	15.66	3.59
48.	Gruzija	15.59	14.56
49.	Vanuatu	15.41	11.72
50.	Oman	14.77	2.29
51.	Belorusija	14.74	11.1
52.	Mongolija	14.06	13.9
53.	Jermenija	13.99	9.95
54.	Portoriko	13.87	2.66
55.	Bahami	13.25	4.51
56.	Makedonija	13.01	6.6
57.	Brazil	12.65	3.97
58.	Srbija	12.17	2.46
59.	Turska	12.14	3.5
60.	Farska Ostrva	12.06	2.89

Internet, osim što je medijum direktne komunikacije, predstavlja i bazu velikog broja uvek dostupnih informacija, kao i raznih tipova multimedijalnog sadržaja poput digitalizovanih knjiga, fotografija, muzičkih zapisa, video materijala. Povećava se broj portala koji su specijalizovani za distribuciju različitih tipova informacija, npr. najnovijih vesti, informacija o vremenskoj prognozi i dr. Razvijaju se protokoli za prenos glasa putem Interneta (VoIP) koji omogućuju “internet telefoniju” uz pomoć programa poput Skajpa.

Internet donosi novine kada je u pitanju broj osoba koje komuniciraju. Omogućena je razmena informacija između velikog broja osoba. Tome naročito doprinose blogovi i forumi. Digitalne sadržaje poput fotografija, video klipova, digitalnih zvučnih zapisa, za razliku od klasičnih nosača zvuka, karakteriše mogućnost lakog umnožavanja i kreiranja neograničenog broja istovetnih kopija.

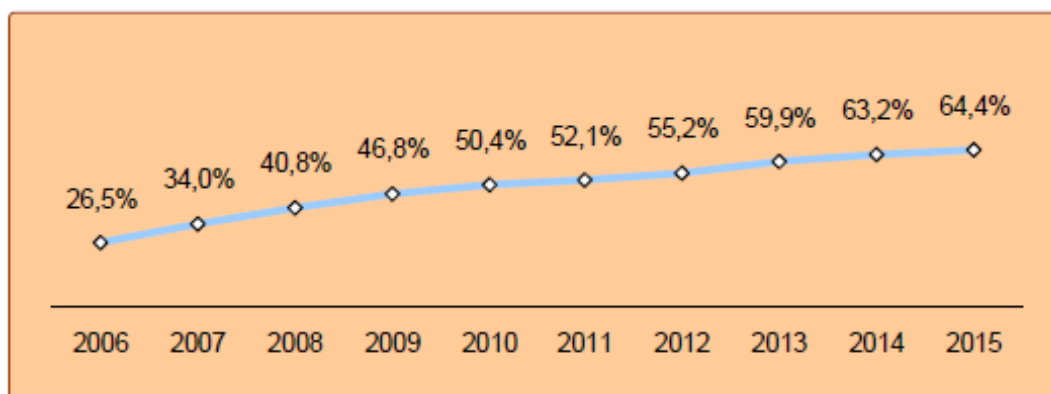
Među mladima društvene mreže zauzimaju posebno mesto kada su u pitanju modaliteti komuniciranja. Kreiranjem profila, mladi kreiraju svoj “izlog” na Internetu, birajući sadržaje kojima će sebe prezentovati.

Tehnološki napredak na polju Interneta i mobilnih komunikacija praćen je povećanjem dostupnosti uređaja, što je veoma brzo dovelo do rapidnog povećanja broja korisnika. Pojedine aplikacije imaju preko milijardu preuzimanja.

6.2. Dostupnost Interneta

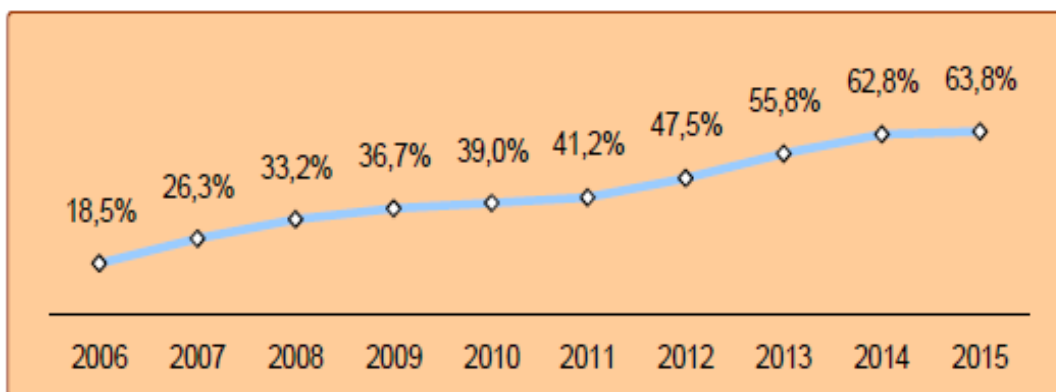
Nagli razvoj digitalne tehnologije u poslednje dve decenije doveo je do toga da digitalni mediji postanu najrasprostranjeniji i najmoćniji mediji u svakodnevici ljudskih života na celoj planeti. Snažan razvoj informacionih i komunikacionih tehnologija u potpunosti je promenio svet koji nas okružuje a naročito svet dece.

Uporedo sa tim razvojem rastao je i broj računara, tako da se u poslednjih deset godina, po podacima Republičkog zavoda za statistiku, on gotovo utrostručio u Srbiji.

Slika 1. Računari u domaćinstvima (Republički zavod za statistiku, 2015)

Po istim podacima jednako je porastao i broj korisnika Interneta u tom periodu, pa možemo reći da računare i Internet danas koristi više od dve trećine stanovništva u Srbiji.

Slika 2. Pristup Internetu od kuće (Republički zavod za statistiku, 2015)

Danas su deca uzrasta između 11 i 15 godina okružena tehnologijom koja omogućava da im Internet bude „na dohvat ruke“ bilo putem kućnih računara ili putem ličnih mobilnih uređaja.

Upotrebu Interneta preko kućnih računara bilo je moguće kontrolisati. Moglo se kontrolisati vreme koje dete provodi na mreži, kao i sadržaj koji prati i to na više načina: postavljanjem računara na vidno mesto u stanu, ograničavanjem vremena korišćenja, postavljanjem lozinke, blokiranjem određenih sadržaja i sajtova i slično.

Mobilni telefoni se opremaju kamerama visoke rezolucije, omogućavaju pristupanje Internetu, imaju ekrane na dodir i postaju sve atraktivniji, nudeći sve više različitih sadržaja. Nagli porast se dešava početkom 21. veka pojavom iPhone kompanije Apple i prvih telefona koji koriste Android operativni sistem. Istovremeno sa telefonima se pojavljuju i tablet računari sličnih karakteristika.

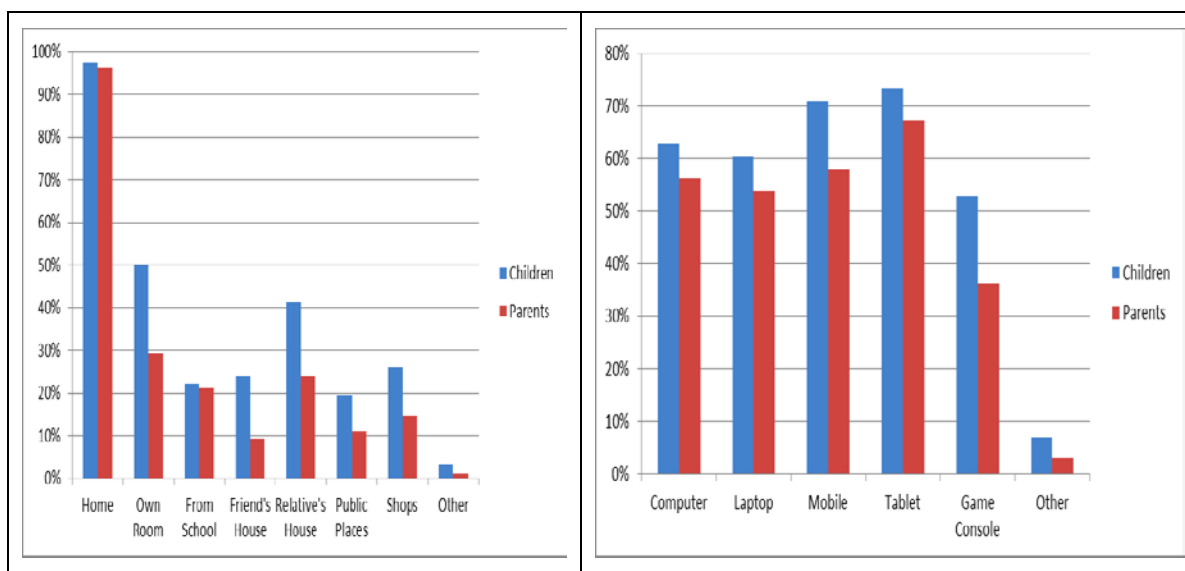
Deca najradije biraju, za pristup Internetu, mobilne uređaje koje isključivo oni koriste, prvenstveno mobilne telefone, koji im pružaju fleksibilnost i privatnost.

Prema istraživanju Ujedinjenih nacija iz 2016. godine, 3.5 milijardi ljudi koristi Internet, što je 47% svetske populacije. Od tog broja čak jedna trećina je mlađa od 18 godina, pa s pravom možemo reći da su mladi danas najveći korisnici Interneta i njegovih sadržaja.

Iz nešto ranijeg perioda, 2014. i 2015. godine, istraživanje Pew Research Center-a iz Vašingtona, USA, je pokazalo da 92% njihove dece uzrasta od 13 do 17 godina koristi Internet svakodnevno. U poslednje dve godine se ovaj procenat mogao samo povećati.

Koliki god procenat dece korisnika Interneta bio kod nas, sigurno je da su svi oni jednako izloženi i blagodetima i manama globalne mreže, kao i da su u odnosu na svoj uzrast podjednako nespreni za novi svet koji ih okružuje.

Istraživanje sprovedeno na Malti od strane državnog Univerziteta Malte (University of Malta) 2015. godine, na uzorku koji su činila deca od 8 do 15 godina, donosi nam neke malo očekivane rezultate. Naime, deca tog uzrasta imaju brži pristup Internetu od svojih roditelja, a čak i u većem procentu u svom vlasništvu uređaje koji im to omogućavaju.

Slika 3. Pristup Internetu i vlasništvo uređaja (University of Malta, 2015)

Kako je Malta po svim Internet parametrima razvijenija od Srbije, ali ne spada u grupu najrazvijenijih, pitanje je samo vremena kada ćemo i mi doći do sličnih rezultata.

U svetu su, u skladu sa tehnološkim napretkom i razvojem, ranije i prepoznali probleme, potrebe i izazove koje imaju najmlađi, što i mi moramo učiniti. Budući da je Internet vek odavno uzeo puni zamah i ići će sve brže i brže, ako nam odmakne predaleko, teško ćemo ga sustići.

6.3. Razvoj mobilnih komunikacija

Kroz istoriju komunikacija je menjala svoje vidove. Komunikacija osoba koje se ne nalaze na jednom mestu isključivala je direktnu (sinhronu) komunikaciju. Dijahrona komunikacija menjala je svoj karakter. Odvijala se putem glasnika, pisama, telegrafa. Tek pojavom telefona omogućena je sinhrona komunikacija sa osobama koje se nalaze na udaljenoj lokaciji. Pojavom komercijalnih mobilnih operatera, proširuje se spektar usluga koji

se više ne ograničava na telefoniranje. Razvija se servis za razmenu kratkih poruka (SMS), a korisnik postaje dostupan 24 sata dnevno bez obzira na lokaciju na kojoj se nalazi, sve dok se nalazi u zoni koja ima mrežnu pokrivenost.

Početkom 21. veka većinu mobilnih uređaja predstavljali su klasični mobilni telefoni putem kojih se komunikacija obavljala isključivo posredstvom poziva i SMS poruka. Iako su i ranije postojali pametni telefoni (Symbian, Windows Mobile), većina korisnika ih je koristila kao i “obične” telefone, zanemarujući njihove “pametne” mogućnosti. Tek sa pojavom iOS i Android platformi, mobilne komunikacije počinju dramatično da menjaju svoj izgled. Na taj način je korišćenje mnogih aplikacija i funkcionalnosti koje su do tada bile moguće isključivo na personalnim računarima, postalo dostupno i u pokretu - korišćenje društvenih mreža, razmena poruka (eng. *instant messaging*) itd., dok su se neke druge, nove funkcionalnosti, pojavile isključivo na mobilnim platformama. U mobilnim uređajima integrisani su fotografski aparati i video kamere visoke rezolucije. Ovo je dovelo do toga da elektronsko nasilje poprimi nove dimenzije. Mobilni uređaji su počeli da zamenjuju računare. Sada više praktično i ne postoje operacije koje se ne mogu obavljati na mobilnim uređajima. Taj trend zamene računara mobilnim uređajima je otišao toliko daleko, da danas čak postoje izuzetno popularne mobilne aplikacije, npr. Instagram i WhatsApp¹, čije nezavisno korišćenje nije moguće na personalnom računaru.

Mobilne aplikacije i društvene mreže su postale ključni i univerzalni mediji za komunikaciju, a samim tim efikasno sredstvo za vršenje elektronskog nasilja. Jedna od tih društvenih mreža je i Facebook, kao najpopularnija društvena mreža na svetu (Statista, 2018), ali i četvrta kompanija na Forbes-ovoj listi najvrednijih brendova (Forbes, 2018). Kao takva, tokom prethodnih godina sprovela je mnoge akvizicije, među kojima je kupovina Instagram-a (2012. godine) i WhatsApp-a (2014. godine). Facebook je vodeća društvena mreža u skoro svim zemljama sveta, osim u Kini, koja ima svoju verziju - QZone, Iranu gde je pristup ovoj mreži blokiran, kao i u Rusiji i još nekim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza, gde se najviše koristi VKontakte, kao i Japanu, gde je najpopularnija društvena mreža Twitter. Popularnost Facebook-a je ponegde dostigla toliki nivo, da su rezultati jednog istraživanja koje je sprovedeno u nekoliko država jugoistočne Azije pokazali da mnogi ispitanici Facebook poistovećuju sa Internetom, odnosno, da je više ispitanika izjavilo da koristi Facebook, nego da koristi Internet. Tu se postavlja pitanje neutralnosti Interneta (eng. *net neutrality*) i gotovo potpune dominacije jedne (ili nekoliko) društvenih mreža i servisa za komunikaciju. Tržište mobilnih aplikacija se homogenizuje, pa tako danas u svetu postoji samo nekoliko velikih igrača u ovoj sferi. Korisnici su praktično prinuđeni da koriste određene aplikacije i servise iz prostog razloga što ih i “svi njihovi prijatelji koriste”, usled tzv. efekta mreže (eng. *network effect*).

Neprekidan pristup Internetu putem mobilnih uređaja praktično je postao neophodnost, jer je za razliku od razmene SMS poruka, za komunikaciju putem mobilnih aplikacija potrebno biti *on-line*.

Načini korišćenja mobilnih uređaja se razlikuju od zemlje do zemlje sveta. Tako npr.,

¹ Postavljanje fotografija na Instagram je u trenutku pisanja ovog rada još uvek omogućeno isključivo putem aplikacije, dok je WhatsApp moguće koristiti i preko browser-a na računaru, ali isključivo posredstvom mobilnog uređaja - <https://web.whatsapp.com/>

dok je u Evropi i Severnoj Americi primetan trend sve većeg smanjivanja klasičnih razgovora putem telefona u korist tekstualne komunikacije, u pojedinim zemljama, poput Kine i Argentine, primetan je trend masovnog slanja glasovnih poruka umesto drugih vidova komunikacije. Pored toga, neki trendovi na tržištu, za koje je do skoro bilo nezamislivo da dožive bilo kakvu promenu, počeli su da se kreću silaznom putanjom. Tako npr., prodaja tableta još od 2013. godine počela je da opada i taj opadajući trend se u celom svetu nastavlja do danas. Isto tako, upotreba Facebook-a je počela da opada, zbog zasićenja tržišta i određenog broja korisnika koji ga napuštaju ili ga sve ređe koriste.

Iako je iz opisa ovih vrsta nasilničkih ponašanja jasno da svako od njih može biti izvedeno kroz bilo koje sredstvo elektronske komunikacije, svako navedeno ponašanje se lakše izvodi nekim od sredstava elektronskog komuniciranja. Na primer, flaming je verovatnije da će se izvršiti sredstvom javnog elektronskog komuniciranja dok je verovatnije da će se uznemiravanje ograničiti na modele direktne komunikacije kao što je servis elektronske pošte.

Aplikacije za razmenu instant poruka predstavljaju jednu od najčešćih kanala komuniciranja na koji se sreću nasilnici i žrtve. Instant poruke ili "IM", odnosi se na komunikaciju u realnom vremenu preko Interneta sa pojedincima koji se nalaze na listi prijatelja ili na kontakt listi. Sajber nasilje putem instant poruka može imati veliki broj različitih oblika (Aftab, 2006). Najčešće počinioци šalju žrtvi verbalne izlive ljutnje i besa uključujući i preteće poruke. Takođe nasilnici mogu da kreiraju profil koji liči na profil žrtve ili mogu da koriste stvarno ime svoje žrtve. U tom slučaju oni šalju neprimerene sadržaje drugima koji kompromituju žrtvu. Putem aplikacija za IM takođe se mogu poslati neprimerene fotografije ili video snimke žrtve.

6.4. Servisi, aplikacije koje deca školskog uzrasta u Srbiji najčešće koriste za komunikaciju

Srbija, kao relativno mala zemlja i u globalnom kontekstu ne previše značajna, nema svoje specifično tržište i ekosistem društvenih mreža i mobilnih aplikacija. Za razliku od nekih drugih zemalja, poput Kine, koje imaju svoj, gotovo zaseban, nacionalni Internet, Srbija je kao i većina drugih evropskih zemalja u potpunosti oslonjena na globalne internet servise. Drugim rečima, korišćenje uređaja u Srbiji se ne razlikuje značajnije od načina korišćenja u ostalim evropskim državama.

U ovom poglavlju dajemo pregled karakteristika najčešće korišćenih aplikacija i društvenih mreža u Srbiji.

6.4.1. Facebook

Facebook je američka korporacija i onlajn društvena mreža sa sedištem u Menlo Parku (eng. *Menlo Park*), u Kaliforniji. Prvobitni veb-sajt Facebook-a započeo je sa radom 4. februara 2004. godine, a napravio ga je Mark Zakerberg (eng. *Mark Zuckerberg*), zajedno sa svojim kolegama i cimerima sa Harvard Koledža (eng. *Harvard College*) - Eduardom Saverinom (port. *Eduardo Saverin*), Endruom MekKolumom (eng. *Andrew McCollum*) i Krisom Hjužom (eng. *Chris Hughes*). U početku, sajt su mogli koristiti samo studenti

Harvarda, međutim, kasnije je ta lista proširena i obuhvatala je i studente svih fakulteta sa teritorije Bostona, fakulteta Lige bršljana (eng. *Ivy League*) i Univerziteta Stanford (eng. *Stanford University*). Facebook je postepeno dodavao podršku i za studente raznih drugih univerziteta, da bi kasnije omogućio registraciju i srednjoškolcima. Od 2006. godine, svaka osoba stara 13 i više godina može da se registruje. Ime Facebook potiče od “face book” imenika koji se na početku godine daju američkim studentima i sadrže fotografije i imena svih studenata kako bi im pomogli da se brže upoznaju.

Facebook se može koristiti na različite načine - putem desktop, laptop i tablet računara i mobilnih uređaja posredstvom Interneta ili čak SMS poruka. Nakon registracije, korisnici prave svoj *profil*, navodeći svoje ime, zanimanje, škole koje su pohađali itd. Korisnici druge korisnike mogu dodavati kao *prijatelje*, razmenjivati poruke, postavljati *statuse* i fotografije, deliti video klipove i linkove, koristiti različite *aplikacije*, i primati *notifikacije* kada drugi korisnici izmene svoje profile ili naprave nove *postove*. Pored toga, korisnici mogu da pristupaju grupama korisnika sa zajedničkim interesovanjima, organizovanim po firmama, školama, hobijima i drugim temama, kao i da kategorišu svoje prijatelje u liste poput “Kolege sa posla”, “Bliski prijatelji” i slično. Takođe, korisnici mogu da prijave ili da blokiraju ljude koji su im neprijatni. Facebook se često nalazi na meti kritika zbog svoje politike privatnosti. Facebook većinu svojih prihoda stiče pomoću reklama koje se pojavljuju na ekranu. **Zemlja porekla: SAD, Broj instalacija (na Play Store-u): 1.000.000.000–5.000.000.000, URL: [facebook.com](https://www.facebook.com)**

6.4.2. Instagram

Instagram je aplikacija i servis za deljenje slika koja korisnicima omogućava privatno i javno deljenje slika i video klipova. Kreiran od strane Kevina Sistroma (eng. *Kevin Systrom*) i Majka Krigera (eng. *Mike Krieger*), pojavio se u oktobru 2010. godine, kao besplatna aplikacija isključivo za iOS mobilni operativni sistem. Verzija za Android se pojavila skoro dve godine kasnije, u aprilu 2012, da bi se nedugo zatim pojavio i veb-interfejs sa ograničenim mogućnostima - u novembru 2012. Aplikacija za Windows 10 Mobile se pojavila u aprilu 2016, a za Windows 10 u novembru iste godine.

Instagram omogućuje registrovanim korisnicima da postavljaju slike ili video zapise na servis. Korisnici mogu da koriste različite filtere (eng. *filters*) na slikama, kao i da dodaju lokacije pomoću geotagova (eng. *geotags*). Takođe mogu dodavati heštegove (eng. *hashtags*) na svoje postove, povezujući svoje fotografije sa ostalim sadržajem na Instagram-u koji ima istu tematiku. Korisnici mogu povezati svoj Instagram profil sa profilima na drugim društvenim mrežama, kako bi i na njima delili svoje fotografije. U početku, karakteristična osobina Instagram-a je bila ograničavanje fotografija na oblik kvadrata, međutim, to je promenjeno u avgustu 2015, kada je ažuriranje omogućilo korisnicima postavljanje sadržaja u punoj veličini. U junu 2012. godine predstavljen je “Explore” jezičak koji korisnicima prikazuje različite sadržaje, uključujući popularne fotografije i fotografije slikane na obližnjim lokacijama, trendujuće (eng. *trending*) tagove i mesta, kanale sa preporučenim videima i slično. Podrška za video sadržaje se prvobitno pojavila u junu 2013, a video klipovi su bili ograničeni kvalitetom i trajanjem od 15 sekundi, dok je kasnije Instagram dodao podršku za widescreen rezoluciju i duže trajanje. Privatne poruke, pod imenom Instagram Direct, pojavile

su se, sa osnovnom mogućnošću deljenja fotografija, u decembru 2013, da bi postepeno dobijale još novih funkcionalnosti od kojih su najznačajnije - podrška za tekst i “nestajuće” fotografije. U avgustu 2016. godine Instagram je predstavio funkciju “Stories”, koja omogućava korisnicima da fotografije postavljaju u priču, koja nestaje nakon 24 časa. Instagram je u novembru 2016. godine dodao “Live” funkciju u “Stories”, u aprilu 2017. sličice proširene stvarnosti (eng. *augmented reality*), a u maju 2017. filtere za lice (eng. *face filters*).

Instagram je kupljen od strane Facebook-a u aprilu 2012. godine za otprilike milijardu dolara u novcu i deonicama. **Zemlja porekla: SAD, Broj instalacija (na Play Store-u): 1.000.000.000–5.000.000.000, URL: [instagram.com](https://www.instagram.com)**

6.4.3. Twitter

Twitter je servis i aplikacija za vesti i društvena mreža gde korisnici komuniciraju porukama zvanim “tvitovi” (eng. *tweets*) ograničenim na 140 karaktera. Registrovani članovi mogu da šalju tvitove dok neregistrovani mogu samo da ih čitaju. Korisnici Twitter-u pristupaju putem veb interfejsa, mobilne aplikacije ili putem SMS-a. Sedište kompanije Twitter Inc nalazi se u San Francisku (Kalifornija), dok se kancelarije nalaze na više od 25 lokacija širom sveta.

Twitter je napravljen u martu 2006. godine od strane Džeks Dorsija (eng. *Jack Dorsey*), Noja Glasa (eng. *Noah Glass*), Biza Stouna (eng. *Biz Stone*) i Evana Vilijamsa (eng. *Evan Williams*) i pokrenut u julu iste godine. Servis je vrlo brzo stekao globalnu popularnost. 2012. više od 100 miliona korisnika postavljalo je 340 miliona tvitova dnevno, dok je servis obradio u proseku 1,6 milijardi pretraga dnevno. 2013. bio je jedan od 10 najposećenijih sajtova i opisan je kao “SMS interneta”. 2016. Twitter je imao više od 319 miliona aktivnih korisnika na mesečnom nivou. Na dan predsedničkih izbora u SAD-u 2016. godine Twitter se pokazao najvećim izvorom udarnih vesti sa preko 40 miliona tvitova objavljenih u vezi sa izborima, poslatih do 22 časa po istočno-američkoj vremenskoj zoni. **Zemlja porekla: SAD, Broj instalacija (na Play Store-u): 500.000.000–1.000.000.000, URL: twitter.com**

6.4.4. Viber

Viber je besplatna multiplatformska aplikacija za razmenu poruka i VoIP komunikaciju, prvobitno razvijena od strane izraelske kompanije Viber Media koju je kupila japanska multinacionalna kompanija Rakuten.

Pored razmene tekstualnih poruka korisnici mogu razmenjivati slike, video i audio poruke, kao i fajlove. U decembru 2016. godine Viber je imao 800 miliona registrovanih korisnika. **Zemlja porekla: Izrael/Japan/Kipar/Belorusija, Broj instalacija (na Play Store-u): 500.000.000–1.000.000.000, URL: [viber.com](https://www.viber.com)**

6.4.5. WhatsApp

WhatsApp - Freeware i multiplatformska aplikacija za razmenu poruka za pametne telefone. Koristi Internet za razmenu tekstualnih poruka, slika, GIFova, video klipova, dokumenata, lokacija korisnika, audio fajlova, telefonskih kontakata, glasovnih poruka, kao i

za obavljanje glasovnih i video poziva. Svi podaci koje šalje su end-to-end enkriptovani. Sadrži i funkciju pod imenom “Status” koja korisnicima omogućava da postavljaju fotografije i video klipove u 24-časovni “feed” koji je po podrazumevanim podešavanjima vidljiv svim korisnicima, slično kao “Stories” funkcija u Snapchat-u, Facebook-u i Instagram-u. Klijent je napravljen od strane kompanije WhatsApp Inc sa sedištem u mestu Mauntin Vju (eng. *Mountain View*) u Kaliforniji, koja je kupljena od strane Facebook-a za 19,3 milijarde dolara. U februaru 2016. WhatsApp je imao preko 1 milijarde korisnika, što ga je u to vreme činilo najpopularnijom aplikacijom za dopisivanje. **Zemlja porekla: SAD, Broj instalacija (na Play Store-u): 1.000.000.000–5.000.000.000, URL: [whatsapp.com](https://www.whatsapp.com)**

Drugi deo

ISTRAŽIVANJE

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

7.1. Demografske karakteristike uzorka

Nakon završenog terenskog istraživanja dobijeno je 94 validno popunjena protokola. U istraživanju je učestvovalo 53 učenice i 41 učenika. Od ukupnog broja od 94 učenika njih 3 ne žive sa majkom, a 16 ne živi sa ocem. 37 ispitanika živi sa sestrom dok 41 ispitanik živi sa bratom. 28 ispitanika ne živi ni sa bratom ni sa sestrom. Dva ispitanika žive sa očuhom, jedan sa maćehom a podstanara nema nijedna porodica. Četiri ispitanika živi u domaćinstvu sa rođacima. Svi ispitanici izuzev jednog u domaćinstvu sa ukućanima koriste srpski jezik. Jedan ispitanik se kod kuće pretežno služi engleskim jezikom. Što se tiče uzrasta ispitanika uzorak se sastojao iz 17 učenika petog, 8 učenika šestog, 24 učenika sedmog i 44 učenika osmog razreda osnovne škole. Jedan učenik nije naveo razred koji pohađa. Na izradu domaćih zadataka i učenje 16 učenika troši manje od sat vremena dnevno, od jedan do dva sata dnevno 65 ispitanika, dok 16 ispitanika u učenju provodi tri i više časova svakog dana. Približno podjednako vremena prosečan učenik provodi u druženju sa prijateljima. 34 ispitanika tvrdi da u gledanju televizije dnevno provodi manje od jednog sata, jedan sat pored televizora provodi 26 ispitanika, a dva i više časova njih 30. Kada je čitanje knjiga u pitanju 79 ispitanika u ovoj aktivnosti provodi jedan čas i manje, Više od jednog sata dnevno u društvu knjige provodi svega 11 učenika. Kada je slušanje muzike u pitanju 63.8% ispitanika provodi manje od jednog sata u ovoj aktivnosti, 13% muziku sluša od 2 do 3 sata, a 13.8 ispitanika muziku sluša više od 3 sata dnevno. 36 ispitanih učenika personalni računar koristi ne više od jednog časa dnevno, 30 njih ga koristi od 2 do 3 časa svakoga dana, 4 i više od 4 sata njih 18, dok je 10 ispitanika ostalo neopredeljeno po ovom pitanju. U kućnim poslovima 23 učenika provodi više od jednog sata dnevno, njih 54 na ovu aktivnost troši jedan sat i manje, dok ne 10 ispitanika ostalo neopredeljeno. Sportske aktivnost 53 učenika upražnjava do jedan sat dnevno, dva i više časova na bavljenje sportom troši 34 ispitanika, dok je 7 njih neopredeljeno po ovom pitanju.

7.2. Teritorija pokrivena istraživanjem

Istraživanje je sprovedeno na teritoriji grada Beograda.

7.3. Izbor metoda analize rezultata

Istraživanje je postavljeno kao eksplanatorno - deskriptivno i ne predstavlja nastavak nekog prethodnog istraživanja.

U ovom istraživanju primenjene su dve osnovne metode za prikupljanje i analizu podataka: *metod teorijske analize* i *survey metod*. *Metod teorijske analize* upotrebljen je u proučavanju sekundarne građe. Analizirane su dostupne publikovane

stručne i naučne rasprave o istraživanju elektronskog nasilja nad decom školskog uzrasta.

Rezultati ove analize poslužili su, pre svega, kao vodilja za planiranje i realizaciju empirijskog istraživanja.

Kao glavni istraživački metod koristili smo *survey metod*, kako bi na odgovarajućem uzorku ispitanika na terenu prikupili željene podatke. Ove podatke obradili smo uz pomoć statističkih postupaka i tehnika kako bismo prikazali i protumačili rezultate, te na osnovu njih izveli odgovarajuće zaključke.

U procesu istraživanja kombinovani su kvalitativni i kvantitativni pristup.

Tehnike i instrumenti birani su u okviru deskriptivnog istraživačkog metoda koji je primeren predmetu i cilju istraživanja.

Podaci dobijeni istraživanjem obrađeni su:

a) *kvantitativno* (odgovarajućom matematičko-statističkom metodom) primenom softverskog paketa IBM SPSS Statistics verzija 17.0;

b) *kvalitativno* (metodom indukcije, analize, sinteze, deskripcije).

U nastavku ovog dela studije bavićemo se prikazivanjem i tumačenjem dobijenih rezultata.

8. DESKRIPTIVNA STATISTIČKA ANALIZA

8.1. Načini na koje ispitanici pristupaju Internetu

Tabela 2. Koliko godina si imao/la kada si prvi put koristio/la Internet?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
2.0	1	1.1	1.1	1.1
3.0	2	2.1	2.1	3.2
4.0	6	6.4	6.4	9.6
5.0	12	12.8	12.8	22.3
6.0	14	14.9	14.9	37.2
7.0	21	22.3	22.3	59.6
8.0	21	22.3	22.3	81.9
9.0	3	3.2	3.2	85.1
10.0	11	11.7	11.7	96.8
11.0	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Iz Tabele 2. uočava se da se većina ispitanika sa Internetom susrela u uzrastu od 5 do 8 godina.

Raspodela po pitanju vremena koje učenici provode na Internetu data je u Tabeli 3. Očigledno je da učenici viših razreda osnovne škole najviše vremena provode u ovoj aktivnosti.

Tabela 3. Koliko često koristiš Internet?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	5	5.3	5.3	5.3
Nimalo	2	2.1	2.1	7.4
1 sat dnevno	15	16.0	16.0	23.4
2 sata dnevno	17	18.1	18.1	41.5
3 sata dnevno	19	20.2	20.2	61.7
4 sata dnevno ili više	31	33.0	33.0	94.7
ne znam	5	5.3	5.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Kada je u pitanju upotreba Interneta u školi približno jedna polovina, tačnije 52,1 % u školi ne koristi Internet. Jedna četvrtina ga koristi jedan sat ili manje, a jedna četvrtina više od jednog sata tokom vremena provedenog u školi. Učenici imaju naviku da Internet koriste na javnom mestima, i u prevozu.

Rezultati istraživanja su pokazali sledeće:

- Samo jedan ispitanik ne koristi smartfon.
- 16 ispitanika za pristup Internetu ne koristi desktop računar, dok njih 29 to čini svakodnevno.
- 23 ispitanika svakodnevno koristi laptop računar za pristup Internetu.
- 12 ispitanika za pristup globalnoj mreži koristi tablet,
- 9 ispitanika za pristup Internetu svakodnevno koristi konzolu za igru.

Kada je vlasništvo nad uređajima u pitanju istraživanje je pokazalo da:

- Samo 4 od ukupno 94 ispitanika nema svoj pametni telefon,
- 34 ispitanika ima lični desktop računar, a 36 njih svoj lični laptop
- 33 ispitanika ima lični tablet računar
- 23 njih poseduje svoju igračku konzolu

Učenici se povezuju na Internet na sledeće načine

- 62% njih ima običaj da koristi otvorene, besplatne mreže,
- 27.7% ispitanika plaća pristup Internetu u Internet kafeu ili igraonici
- Približno podjednak deo ispitanika koristi pripejd i postpejd način plaćanja Internet usluga na mobilnom telefonu

8.2. Stavovi ispitanika o mogućnostima koje pruža Internet

U Tabeli 4. i Tabeli 5. prikazani su stavovi ispitanika o mogućnostima koje pruža Internet.

Tabela 4. Obično se dobro provodiš kada si na Internetu.

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	1.1	1.1	1.1
Delimično tačno	21	22.3	22.3	23.4
Prilično tačno	38	40.4	40.4	63.8
Potpuno tačno	33	35.1	35.1	98.9
Ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 5. Ima mnogo stvari na Internetu koje su dobre za decu ili mlade tvog uzrasta.

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	1.1	1.1	1.1
Netačno	6	6.4	6.4	7.4
Delimično tačno	31	33.0	33.0	40.4
Prilično tačno	30	31.9	31.9	72.3
Potpuno tačno	18	19.1	19.1	91.5
Ne znam	8	8.5	8.5	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Ispitanicima je postavljeno otvoreno pitanje: „U slučaju da nisi odgovorio da nema dobrih stvari na Internetu za decu, kaži mi, za koje stvari na Internetu misliš da su dobre za decu ili mlade tvog uzrasta?“

Dobijeni su sledeći odgovori:

- Dobre su informacije za školu ili potrebne informacije za neke druge stvari
- Besplatne knjige, Video-klipovi, besplatni pdf fajlovi, Wikipedia
- dokumentarci, youtube....
- Filmovi i serije koje mogu gledati, korisne informacije za školstvo
- Igrice
- igrice animirani filmovi dokumentarni programi...
- igrice i filmovi
- Igrice za decu mlađeg uzrasta, informacije za školu ili neke bitne informacije o događajima i dešavanjima

- igrice, na youtube-u najčešće gledam kanale sa savetima za pravljenje od kartona i papira
- Igrice, takodje i online aplikacije
- igrice,wikipedija i youtube
- Ima dosta emisija o sportu , edukativne emisije, i dokumentarni filmovi
- Informacije gde ne možemo saznati sami. Zatim jako puno zabavnih stvari igrice I dr. Lose je opasnost Interneta kao npr. davanje svojih ličnih podataka ili nešto sto može da utiče na vas.
- Instagram, youtube i snapchat
- ja sam napisala da je delimično tacno zato sto ima i vređanja.
- Komične i naučne
- Možemo pronaći neku knjigu i poručiti je.
- Možemo razne stvari da saznajemo na Internetu i da budemo u kontaktu sa drugima
- Na Internetu ima toliko opcija, da se nauci nešto novo, da se nešto proveri ili da se ostane u toku, da se zabavimo, nasmejemo ili uplašimo Internet je kao nebezbedna kutija sa igračkama toliko opcija.....
- Na primer oko škole...cesto ulazim na matematičke sajtove,kada mi matematika nije jasna,možemo da slušamo i muziku,itd..
- nedozvoljeni sadržaji +18
- Neke on-line lekcije i sajtovi koji mogu pomoći u učenju i obrazovanju i neke on-line knjige i lekcije.
- Nije uredu kada su deca lakoverna pa razgovaraju sa odraslim ljudima i dogovaraju se da se nađu
- odeća obuća računari tehnologija itd
- Pa fora za neke prezentacije. I tako.
- Pa mislim da na Internetu ima puno bezobraznih sajtova pa to bas nije za decu
- pa, ja sam odgovorio da ima
- Pornići
- Postoje igrice za razvijanje mozga i za razmišljanje, isto tako sve u vezi sa školom možemo pronaći na Internetu
- pravljene raznih stvari sport itd
- Rijaliti programi, razne starlete i pevačice neprikladno slikane....
- Stvari koje mislim da su na Internetu dobre za decu i mlade to sto imaju da se čitaju knjige , to sto imaju sajtovi škola
- Stvari koje su dobre na Internetu su sajtovi za pomoć oko škole

- vikipediju gaming...
- Tražim youtubere
- Vikipedija

8.3. Upotreba Interneta u svrhu učenja i proširivanja znanja

Samo 5.3 procenata ispitanika tvrdi da nisu naučili ništa novo pretražujući Internet u poslednjih mesec dana. Kada je u pitanju rešavanje školskih zadataka 78.7% ispitanika je u prethodnih mesec dana koristilo Internet u ovo svrhu. 60% ispitanika je tragalo za informacijama o poslu ili mogućnostima za školovanje. Njih 43,6% je tragao za informacijama ili događajima u svojoj lokalnoj zajednici/susedstvu. Takođe, 28,8% ispitanika se uključio u lokalnu organizaciju ili humanitarnu akciju na Internetu. 60.2% ispitanika je u prethodnih mesec dana koristio Internet da bi pomogao/la nekom drugom. Dve trećine ispitanika je u prethodnih mesec dana koristio Internet da razgovara sa ljudima iz različitih mesta ili sa onima koji su po nekim karakteristikama drugačiji od njih (nacionalnost, religija, boja kože, itd. 54.3% ispitanika je tokom proteklih 30 dana tražila vesti na Internetu. 19% ispitanika je diskutovao o političkim i društvenim problemima sa drugim ljudima na Internetu u prethodnih mesec dana, njih 13.8% se uključio u kampanju ili protest putem globalne mreže, dok je 19.1% potpisao on-line peticiju.

Ukupno 92.6% ispitanika razmenjivalo je instant poruke dok je 86% njih koristilo društvene mreže. 88.3 ispitanika **Razgovarao je sa članovima porodice ili sa prijateljima koji žive daleko (npr. putem Skajpa, Vibera).**

8.4. Informatičke veštine ispitanika

U cilju procene informatičkih veština ispitanika postavljeno je sledećih 25 pitanja koja se odnose na stvari koje ispitanik ume da uradi na „pametnom“ telefonu ili tabletu:

- Znaš kako da sačuvaš sliku koju nađeš na Internetu,
- Znaš kako da promeniš svoja pravila privatnosti (npr. na društvenim mrežama)
- Umeš da postaviš neki sadržaj na Jutjub,
- Lako možeš da pronađeš veb-sajt koji si već posećivao/la,
- Lako možeš da proveriš da li je neka informacija koju si pronašao/la na Internetu tačna
- Lako možeš da odabereš najbolje ključne reči za pretragu Interneta
- Znaš koje informacije treba da deliš na Internetu, a koje ne treba
- Znaš kako da nekog obrišeš sa svoje liste kontakata
- Znaš kako da napraviš nešto novo od video zapisa ili muzike koju pronađeš na

Internetu

- Znaš kako da postaviš na Internet video zapis ili muziku koju si sam/a napravio/la
- Znaš koje se različite vrste dozvola (licenci) primenjuju na sadržaj na Internetu
- Znaš kako da instaliraš aplikaciju na mobilnom uređaju (npr. telefonu ili tabletu)
- Znaš kako da pratiš troškove korišćenja neke aplikacije za mobilni
- Znaš kako da obaviš kupovinu preko aplikacije
- U kojoj meri je sledeća tvrdnja tačna za tebe: znam više o Internetu od svojih roditelja/staratelja?
- Deaktiviraš funkciju koja pokazuje tvoju lokaciju (na Fejsbuku, Gugl mapama itd.)
- Povežeš se na bežičnu mrežu
- Blokiraš obaveštenja koja stižu od različitih aplikacija
- Podesiš da imaš iste dokumente, kontakte ili aplikacije na svim uređajima koje koristiš (npr. pametni telefon, tablet, računar)
- Blokiraš reklamne poruke kojima se promovišu aplikacije, igrice ili usluge koje se plaćaju (neželjeni prozor koji se pojavljuje tokom pretrage Interneta)
- Zaštitiš pametni telefon PIN kodom ili šemom za otključavanje na ekranu
- Napišeš novi status na društvenoj mreži koju najviše koristiš
- Pronađeš informacije o tome kako da bezbedno koristiš pametni telefon
- Uporediš slične aplikacije kako bi odabrao onu koja je najpouzdanija
- Napraviš fotografiju ili video zapis pametnim telefonom i postaviš ga na društvene mreže

Dobijeni rezultati su prikazani u tabelama od Tabele 6. do Tabele 30.

Tabela 6. Znaš kako da sačuvaš sliku koju nađeš na Internetu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	2	2.1	2.1	2.1
Netačno	3	3.2	3.2	5.3
Delimično tačno	10	10.6	10.6	16.0
Prilično tačno	12	12.8	12.8	28.7
Potpuno tačno	67	71.3	71.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 7. Znaš kako da promeniš svoja pravila privatnosti

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Netačno	10	10.6	10.6	14.9
Delimično tačno	10	10.6	10.6	25.5
Prilično tačno	19	20.2	20.2	45.7
Potpuno tačno	50	53.2	53.2	98.9
Ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 8. Umeš da postaviš neki sadržaj na Jutjub

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	6	6.4	6.4	6.4
Netačno	23	24.5	24.5	30.9
Delimično tačno	15	16.0	16.0	46.8
Prilično tačno	13	13.8	13.8	60.6
Potpuno tačno	34	36.2	36.2	96.8
Ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 9. Lako možeš da pronadeš veb-sajt koji si već posećivao/la

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	3	3.2	3.2	3.2
Netačno	6	6.4	6.4	9.6
Delimično tačno	7	7.4	7.4	17.0
Prilično tačno	17	18.1	18.1	35.1
Potpuno tačno	61	64.9	64.9	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 10. Lako možeš da proveriš da li je neka informacija na Internetu tačna

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	3	3.2	3.2	3.2
Netačno	5	5.3	5.3	8.5
Delimično tačno	18	19.1	19.1	27.7
Prilično tačno	25	26.6	26.6	54.3
Potpuno tačno	43	45.7	45.7	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 11. Lako možeš da odabereš najbolje ključne reči za pretragu Interneta

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	2	2.1	2.1	2.1
Netačno	10	10.6	10.6	12.8
Delimično tačno	18	19.1	19.1	31.9
Prilično tačno	11	11.7	11.7	43.6
Potpuno tačno	52	55.3	55.3	98.9
Ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 12. Znaš koje informacije treba da deliš na Internetu, a koje ne treba

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	2	2.1	2.1	2.1
Netačno	4	4.3	4.3	6.4
Delimično tačno	8	8.5	8.5	14.9
Prilično tačno	15	16.0	16.0	30.9
Potpuno tačno	65	69.1	69.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 13. Znaš kako da nekog obrišeš sa svoje liste kontakata

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	3	3.2	3.2	3.2
Netačno	4	4.3	4.3	7.4
Delimično tačno	4	4.3	4.3	11.7
Prilično tačno	11	11.7	11.7	23.4
Potpuno tačno	72	76.6	76.6	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

*Tabela 14. Znaš kako da napraviš nešto novo od video zapisa ili muzike koju
pronađeš na Internetu*

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Netačno	21	22.3	22.3	26.6
Delimično tačno	18	19.1	19.1	45.7
Prilično tačno	12	12.8	12.8	58.5
Potpuno tačno	38	40.4	40.4	98.9
Ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

*Tabela 15. Znaš kako da postaviš na Internet video zapis ili muziku koju si sam/a
napravio/la*

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Netačno	16	17.0	17.0	21.3
Delimično tačno	16	17.0	17.0	38.3
Prilično tačno	17	18.1	18.1	56.4
Potpuno tačno	38	40.4	40.4	96.8
Ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

*Tabela 16. Znaš koje se različite vrste dozvola (licenci) primenjuju na sadržaj na
Internetu*

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	9	9.6	9.6	9.6
Netačno	23	24.5	24.5	34.0
Delimično tačno	21	22.3	22.3	56.4
Prilično tačno	11	11.7	11.7	68.1
Potpuno tačno	26	27.7	27.7	95.7
Ne znam	4	4.3	4.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 17. Znaš kako da instaliraš aplikaciju na mobilnom uređaju (npr. telefonu ili tabletu)

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Netačno	3	3.2	3.2	7.4
Delimično tačno	6	6.4	6.4	13.8
Prilično tačno	6	6.4	6.4	20.2
Potpuno tačno	75	79.8	79.8	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 18. Znaš kako da pratiš troškove korišćenja neke aplikacije za mobilni

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	6	6.4	6.4	6.4
Netačno	22	23.4	23.4	29.8
Delimično tačno	22	23.4	23.4	53.2
Prilično tačno	7	7.4	7.4	60.6
Potpuno tačno	34	36.2	36.2	96.8
Ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 19. Znaš kako da obaviš kupovinu preko aplikacije

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	5	5.3	5.3	5.3
Netačno	18	19.1	19.1	24.5
Delimično tačno	15	16.0	16.0	40.4
Prilično tačno	12	12.8	12.8	53.2
Potpuno tačno	39	41.5	41.5	94.7
Ne znam	5	5.3	5.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 20. Znam više o Internetu od svojih roditelja/staratelja?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	2	2.1	2.1	2.1
Netačno	10	10.6	10.6	12.8
Delimično tačno	23	24.5	24.5	37.2
Prilično tačno	16	17.0	17.0	54.3
Potpuno tačno	40	42.6	42.6	96.8
Ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 21. Deaktiviraš funkciju koja pokazuje tvoju lokaciju

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	2	2.1	2.1	2.1
Da	74	78.7	78.7	80.9
Ne	13	13.8	13.8	94.7
ne znam	5	5.3	5.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 22. Povežeš se na bežičnu Internet mrežu (Wi-fi)

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	1.1	1.1	1.1
Da	91	96.8	96.8	97.9
Ne	1	1.1	1.1	98.9
ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 23. Blokiraš obaveštenja koja stižu od različitih aplikacija

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	3	3.2	3.2	3.2
Da	80	85.1	85.1	88.3
Ne	8	8.5	8.5	96.8
ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 24. Podesiš da imaš iste dokumente, kontakte i aplikacije na svim uređajima

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	1.1	1.1	1.1
Da	66	70.2	70.2	71.3
Ne	15	16.0	16.0	87.2
ne znam	12	12.8	12.8	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 25. Blokiraš reklamne poruke kojima se igrice ili usluge plaćaju

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	3	3.2	3.2	3.2
Da	67	71.3	71.3	74.5
Ne	19	20.2	20.2	94.7
ne znam	5	5.3	5.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 26. Zaštitiš pametni telefon PIN kodom ili šedom za otključavanje na ekranu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	1.1	1.1	1.1
Da	84	89.4	89.4	90.4
Ne	7	7.4	7.4	97.9
ne znam	2	2.1	2.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 27. Napišeš novi status na društvenoj mreži koju najviše koristiš

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	1.1	1.1	1.1
Da	76	80.9	80.9	81.9
Ne	10	10.6	10.6	92.6
ne znam	7	7.4	7.4	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 28. Pronađeš informacije o tome kako da bezbedno koristiš pametni telefon

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	5	5.3	5.3	5.3
Da	82	87.2	87.2	92.6
Ne	5	5.3	5.3	97.9
Ne znam	2	2.1	2.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 29. Uporediš slične aplikacije kako bi odabrao onu koja je najpouzdanija

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Da	73	77.7	77.7	81.9
Ne	10	10.6	10.6	92.6
Ne znam	7	7.4	7.4	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 30. Napraviš fotografiju ili video zapis pametnim telefonom i postaviš ga na društvene mreže

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Da	77	81.9	81.9	86.2
Ne	11	11.7	11.7	97.9
ne znam	2	2.1	2.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Imajući u vidu dobijene odgovore očigledno je da su ispitanici u velikom stepenu obučeni da izvrše zadatke kao što su čuvanje slika koje se nalaze na Internetu, promena svoja pravila privatnosti, postavljanje sadržaja na Jutjub, korišćenje internet istorije pretraživača, provera informacije iz više izvora, izbor najboljih ključnih reči za pretragu Interneta, filtriranje informacija koje ispitanik treba a koje ne.

Ispitanici u velikoj većini znaju da obrišu kontakt određene osobe sa liste kontakata, znaju da obrade video ili muzički zapis i da ga postave, upoznati su sa licencama koje se primenjuju na sadržaj na Internetu. Vični su u obavljanju zadataka poput instaliranja aplikacija, praćenja troškova, deaktiviranja GPS-a, povezivanja na

wi-fi mreže blokiranja obaveštenja i reklamnih poruka koje šalju pojedine aplikacije. Ispitanici nemaju problem pri deljenju dokumenata na više uređaja koje koriste niti pri zaštiti telefona ili tableta PIN kodom. Ispitanici lako novi status na društvenoj mreži, pronalaze informacije o tome kako da bezbedno koriste pametni telefon, upoređuju slične aplikacije kako bi odabrali onu koja je najpouzdanija i prave fotografiju ili video zapis pametnim telefonom koji dalje postavljaju na društvene mreže

Na osnovu dobijenih rezultata, usvajamo hipotezu H2.

H2: Učenici osnovnih škola imaju razvijene informatičke veštine - USVOJENA

8.5. Ponašanje učenika osnovnih škola na Internetu

Kada su u pitanju razlike u ponašanju na mreži u odnosu na direktan kontakt ispitanicima je postavljeno 6 pitanja:

1. Lakše mi je da budem ono što jesam na Internetu, nego kad uživo razgovaram sa ljudima.
2. Na Internetu govorim o drugačijim stvarima nego kada uživo razgovaram sa ljudima
3. Na Internetu govorim o privatnim stvarima o kojima ne razgovaram s ljudima uživo
4. Osećam se bezbedno na Internetu
5. Smatram da su ljudi na Internetu ljubazni i spremni da pomognu
6. Znam šta da uradim ukoliko na Internetu neko uradi nešto što mi se ne dopada

Dobijeni rezultati su predstavljeni u tabelama od Tabele 31. do Tabele 36.

Tabela 31. Lakše mi je da budem ono što jesam na Internetu, nego kad uživo razgovaram sa ljudima

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Netačno	48	51.1	51.1	51.1
Delimično tačno	15	16.0	16.0	67.0
Prilično tačno	11	11.7	11.7	78.7
Potpuno tačno	16	17.0	17.0	95.7
Ne znam	4	4.3	4.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Iako približno jedna polovina ne pravi razliku između ponašanja na mreži i ponašanja u direktnom kontaktu 44.6 % ispitanika tu razliku pravi.

Tabela 32. Na Internetu govorim o drugačijim stvarima nego kada uživo razgovaram sa ljudima

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	3	3.2	3.2	3.2
Netačno	53	56.4	56.4	59.6
Delimično tačno	25	26.6	26.6	86.2
Prilično tačno	7	7.4	7.4	93.6
Potpuno tačno	5	5.3	5.3	98.9
Ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

I u ovom ajtemu postoji određen stepen podeljenosti. Ukupno 37 ispitanika na Internetu govorim o drugačijim stvarima nego kada uživo razgovaram sa ljudima.

Tabela 33. Na Internetu govorim o privatnim stvarima o kojima ne razgovaram s ljudima uživo

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Netačno	71	75.5	75.5	79.8
Delimično tačno	10	10.6	10.6	90.4
Prilično tačno	3	3.2	3.2	93.6
Potpuno tačno	5	5.3	5.3	98.9
Ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

10.1% ispitanika na Internetu govori o privatnim stvarima o kojima ne razgovara s ljudima uživo.

Tabela 34. Osećam se bezbedno na Internetu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Netačno	26	27.7	27.7	31.9
Delimično tačno	36	38.3	38.3	70.2
Prilično tačno	16	17.0	17.0	87.2
Potpuno tačno	8	8.5	8.5	95.7
Ne znam	4	4.3	4.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Dvotrećinska većina ispitanika se oseća bezbedno na Internetu.

Tabela 35. Smatram da su ljudi na Internetu ljubazni i spremni da pomognu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	3	3.2	3.2	3.2
Netačno	40	42.6	42.6	45.7
Delimično tačno	36	38.3	38.3	84.0
Prilično tačno	2	2.1	2.1	86.2
Potpuno tačno	5	5.3	5.3	91.5
Ne znam	8	8.5	8.5	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Nepoverenje prema ljubaznosti i spremnosti za pomoć od strane drugih korisnika Interneta izražava 42.6% ispitanika.

Tabela 36. Znam šta da uradim ukoliko na Internetu neko uradi nešto što mi se ne dopada

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	4	4.3	4.3	4.3
Netačno	17	18.1	18.1	22.3
Delimično tačno	18	19.1	19.1	41.5
Prilično tačno	14	14.9	14.9	56.4
Potpuno tačno	36	38.3	38.3	94.7
Ne znam	5	5.3	5.3	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Na osnovu dobijenih rezultata ne može se izvesti jednoznačna konstatacija u vezi ponašanja učenika osnovnih škola kada su u direktnom kontaktu sa ljudima i kada komuniciraju putem Interneta koja bi nas navela da hipotezu H3 usvojimo ili odbacimo. Iz navedenog razloga hipotezu H3 delimično usvajamo.

H3: Postoji razlika između ponašanja učenika osnovnih škola kada su u direktnom kontaktu sa ljudima i kada komuniciraju putem Interneta – DELIMIČNO USVOJENA

8.6. Rizici od izloženosti elektronskom nasilju

Kada koristite Internet, deca su izložena nizu rizika, počev od raznih vrsta maltretiranja na mreži, neželjenog seksualnog sadržaja i kontakata sa nepoznatim osobama. Stoga, jedan od glavnih problema kada se istražuje način na koji deca koriste Internet odnosi se na rizike.

U ovom delu biće prikazani rezultati dela istraživanja koji se odnose na potencijalne rizike korišćenja Interneta.

U okviru ovog dela rada, biće izvršeno i poređenje dobijenih rezultata sa dostupnim rezultatima pilot istraživanja pod nazivom „GLOBAL KIDS ONLINE SERBIA Balancing between Opportunities and Risks: Results from the Pilot Study” (Popadić, D.; Pavlović, Z.; Petrović, D.; Kuzmanović, D., 2016), u daljem tekstu *Pilot istraživanje*. Navedeno istraživanje je pogodno za upoređivanje iz razloga što je korišćen isti instrument.

Biće upoređivani rezultati koji se odnose na uzroke uznemirenosti i izliva besa kod dece kada koriste Internet. Neki od najčešćih odgovora na otvorena pitanja koja se odnose na identifikaciju vrsta uznemirujućeg sadržaja:

- Ruganje fotografijama
- Uznemirujuće poruke
- Ogovaranje na društvenim mrežama,
- Prikazivanje video zapisa ubistava ili nasilja
- Pretnje, slanje neprikladnih fotografija, nasilje, ruganje, vređanje ...
- Video zapisi puni nasilja.

Ispitanici navode da njihove vršnjake najčešće uznemirava sledeće (navodimo u izvornom obliku):

1. Ako ih neko omalovažava ili postavlja njihove privatne slike na svoj profil da bi ih ismevao
2. Ako postavimo neku sliku bez njihovog odobrenja
3. Da ih neko zlostavlja, hakuje im profile i da postavljaju njihove fotografije koje nisu prikladne za Internet i da ih osramote.
4. Da me neko vređa ili nešto slično
5. Hejtovi
6. Loši komentari na njihove gadne slike na kojima su izbacile dupeta i pokušaje pločica
7. Može da im zasmeta kada im neko napiše neki ružan komentar ispod slike
8. Neprimerene slike i sadržaj, provokacije i vređanja

9. Ne znam,verovatno neke stranice na kojima se prikazuje nasilje i neprimereni sadržaji za njihov ili moj uzrast.
10. Neki tužni događaji ili odvratne slike koje se mogu naći na Internetu (nisam pretraživala ali znam po mnogim pričama koje sam čula)
11. Nenormalni snimci
12. Neprimereni oglasi, zahtevi za prijateljstvo od nepoželjnih osoba, neprikladni sajтови koji sami izlaze
13. Nevaspitani ljudi
14. Neprikladan sadržaj
15. Opasnost os pljačke, kidnapovanje, hakovanja
16. Opasnost od objavljivanja mojih privatnih sadržaja ili slika
17. Njihove slike
18. Njihove slike bez dopuštenja
19. Njihove slike kojih se stide
20. Pa ne primereni videi
21. Pedofili ili stariji ljudi koji šalju uznemirujuće slike
22. Pedofilija
23. Pornići i ja u njima
24. Pornići,seks, pederi,da su džihadisti u Srbiju
25. Porno sajтови
26. Postavljanje njihovih slika bez njihove dozvole
27. Postavljanje nekih video snimaka na kojima su oni i gde se blamiraju
28. Postavljanje njihovih slika bez njihove dozvole,ljubomora
29. Prozivanje
30. Psovanje
31. Psovke
32. Razne perverzije i pedofili
33. Razne vrste neprimerenih sajtova
34. Ružne slike
35. Ružne slike, video sadržaji i stranice koje nisu za naš uzrast
36. Ružni komentari, zli komentari, cyber zlostavljanje
37. Šale
38. Slika mog druga

39. Snimci koji nisu dobri
40. Stvari koji mogu da zasmetaju mojim vršnjacima su možda slike neprimerenog sadržaja.
41. Uglavnom vredjanje preko društvenih mreža al mi se to nikada nije dešavalo
42. Uvrede i diskriminacija
43. Uznemirite
44. Vicevi i ružne stvari
45. Tuđe mišljenje, objavljivanje nečega što je vezano za njihove lične podatke ili nešto rasističko.

Navedene vrste uznemirujućeg sadržaja nas navode da usvojimo hipotezu H5.

H5: Učenici osnovnih škola se na mreži susreću sa uznemirujućim sadržajima. USVOJENA

Deskriptivnom analizom dobijeni su sledeći podaci; u proteklih godinu dana 63,8% ispitanika je tražilo nove prijatelje ili kontakte na Internetu. Pored toga 23,4 od ukupnog broja ispitanika priznaje da je slalo lične podatke (npr. puno ime i prezime, adresa ili broj telefona) nekome koga nikada lično nije upoznao/la. Više od 50% ispitanika ima običaj da dodaje ljude koje nikada lično nije upoznao/la u listu prijatelja ili među svoje kontakte, Od ukupno anketiranih 94 ispitanika, njih 26,5% pretvaralo se da je neka druga osoba na Internetu. 14,9% ukupnog broja ispitanika slalo je svoje slike ili video zapisa nekome koga nikada nije lično upoznao. Ukupno 67% ispitanika smatra da postoje stvari na Internetu koje mogu da zasmetaju njihovim vršnjacima ili da ih uznemire? 38, 6 ispitanika je iskusilo nešto na Internetu što im je na neki način zasmetalo ili ih je uznemirilo (npr. učinilo je da se osećaju nelagodno, uplašeno ili da imaju osećaj da nije trebalo da tako nešto vide)?

Približno svaki drugi ispitanik koji je imao ovo iskustvo tvrdi da se taj događaj ponovio više puta. Jedna trećina ispitanika koji su doživeli neprijatnosti na Internetu o doživljenom neprijatnom iskustvu nije ni sa kime pričala. Oni koji su se nekome poverili najčešće su o neprijatnom iskustvu pričali sa prijateljima, roditeljima i bratom/sestrom.

Ukupno 40% ispitanika lično se susrelo sa uvredljivim ili ružnim stvarima na jedan ili više sledećih načina:

1. uživo (lično),
2. putem mobilnog telefona (putem poruke, poziva, video zapisa),
3. na Internetu (putem mejla, instant poruka, društvenih mreža, u pričaonicama.

Od toga 21,3 % od ukupnog uzorka u doživelo je neprijatnost u ličnom kontaktu, njih 23,6 % u elektronskom kontaktu – 18,5 % putem Interneta i 5,1 % putem mobilnog telefona.

Pilot istraživanje sprovedeno 2016. godine na uzorku od 197 ispitanika saopštava rezultate od 8% ispitanika koji su bili žrtve tradicionalnog i 19 % žrtava elektronskog nasilja. Pored toga 26,6 % ispitanika priznaje da se i samo u prethodnih godinu dana ponašao/la prema nekome na uvredljiv ili ružan način? Više od jedne polovine je to radi barem jednom mesečno, a 3,2 % svakodnevno.

Od toga 46,8 % od ukupnog uzorka bilo je nasilno u ličnom kontaktu (u pilot istraživanju 30%), njih 13,8 % preko društvenih mreža, dok je 14,9% bilo nasilno preko mobilnog telefona.

U proteklih godinu dana samo 28,7 % ispitanika na Internetu nije videlo – slike, fotografije video zapise seksualne prirode – na primer, ljude bez odeće ili ljude koji imaju seks. To predstavlja porast u odnosu na pilot istraživanje gde je udeo dece koja nisu bila izložena ovakvom sadržaju 40%.

Očigledan je trend povećanja procenata izloženosti nasilju u odnosu na istraživanje iz 2016. godine. S obzirom na to da ne raspolažemo kompletnom podacima Pilot istraživanja hipotezu H1 delimično usvajamo.

H1: Postoji porast stepena izloženosti elektronskom nasilju u učeničkoj populaciji na teritoriji Beograda. DELIMIČNO USVOJENA

Ukupno 43 ispitanika odgovaralo na pitanja o društvenim mrežama. Pitanja su se odnosila na informacije koje su prikazane na njihovom profilu? Dobijene rezultate prikazujemo u tabelama od Tabele 37 do Tabele 46. Komentar dobijenih rezultata zbog preglednosti dajemo nakon Tabele 46.

Tabela 37. - Na tvom profile nalazi se fotografija na kojoj se jasno vidi tvoje lice

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	7	16.3	16.3	16.3
da	33	76.7	76.7	93.0
ne znam	3	7.0	7.0	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 38. - Na tvom profile nalazi se tvoje prezime

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	3	7.0	7.0	7.0
da	39	90.7	90.7	97.7
ne znam	1	2.3	2.3	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 39. - Na tvom profile nalazi se tvoja adresa

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	37	86.0	86.0	86.0
da	5	11.6	11.6	97.7
ne znam	1	2.3	2.3	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 40. - Na tvom profile nalazi se tvoj broj telefona

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	39	90.7	90.7	90.7
da	3	7.0	7.0	97.7
ne znam	1	2.3	2.3	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 41. - Na tvom profile nalazi se ime tvoje škole

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	34	79.1	79.1	79.1
da	8	18.6	18.6	97.7
ne znam	1	2.3	2.3	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 42. - Na tvom profile nalazi se tvoj stvarni uzrast

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	30	69.8	69.8	69.8
da	11	25.6	25.6	95.3
ne znam	2	4.7	4.7	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 43. - Na tvom profile naveden je uzrast koji nije tvoj stvarni uzrast]

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	36	83.7	83.7	83.7
da	7	16.3	16.3	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 44. - Kako obično reaguješ na zahteve drugih ljudi da postanete „prijatelji“ na Internetu?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Obično prihvataš sve zahteve	5	11.6	11.6	11.6
Prihvataš samo u slučajevima kada imate zajedničke prijatelje	12	27.9	27.9	39.5
Prihvataš samo ukoliko ih poznaješ	21	48.8	48.8	88.4
Prihvataš samo ukoliko veoma dobro poznaješ te osobe	5	11.6	11.6	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 45. - U proteklih godinu dana koliko često si slao/la lične podatke (npr. puno ime i prezime, adresa ili broj telefona) nekome koga nikada lično nisi upoznao/la

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	2.3	2.3	2.3
nikada	32	74.4	74.4	76.7
Retko	4	9.3	9.3	86.0
barem jednom mesečno	4	9.3	9.3	95.3
barem jednom nedeljno	1	2.3	2.3	97.7
svaki ili skoro svaki dan	1	2.3	2.3	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Tabela 46. - U proteklih godinu dana koliko često si slao/la svoje slike ili video zapise nekome koga nikada nisi lično upoznao/la?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	2.3	2.3	2.3
nikada	35	81.4	81.4	83.7
retko	3	7.0	7.0	90.7
barem jednom mesečno	2	4.7	4.7	95.3
barem jednom nedeljno	1	2.3	2.3	97.7
svaki ili skoro svaki dan	1	2.3	2.3	100.0
Ukupno	43	100.0	100.0	

Prikazani tabelarni rezultati govore da u veoma velikom procentu učenici osnovnih škola svoje lične podatke čine javno dostupnim. Značajan broj ispitanika deli svoju fotografiju, prezime, adresu, uzrast, školu javno. Suviše lako „sklapaju online prijateljstva“ sa osobama koje dovoljno ne poznaju, odnosno daju nepoznatim licima pristup ličnim podacima. Iznenaduje podatak da je skoro jedna četvrtina ispitanika u proteklih godinu dana slala svoje lične podatke (npr. puno ime i prezime, adresa ili broj telefona) nekome koga nikada lično nije upoznala. Sve ovo nas navodi da usvojimo hipotezu H4.

H4: Učenici osnovnih škola putem mreže dele lične informacije sa nepoznatim osobama. USVOJENA

Takođe, istovremeno usvajamo i hipotezu H10.

H10: Učenici osnovnih škola su izloženi rizicima koje nosi direktan kontakt sa nepoznatim osobama sa kojima su prvi kontakt ostvarili putem Interneta - USVOJENA

Ukupno 49 ispitanika je odgovorilo da se u prethodnih godinu dana susrelo sa eksplicitnim seksualnim sadržajem. 63% ispitanika nije bilo uznemireno takvim sadržajem. Više od 60% ispitanika takve sadržaje viđa barem jednom mesečno ili češće. Jedna četvrtina se sa takvim sadržajem susreće u časopisima ili knjigama. Približno jedna trećina ispitanika je bilo izloženo eksplicitnom seksualnom sadržaju preko sajtova za deljenje video materijala ili fotografija, a jedna četvrtina preko društvenih mreža ili sajtova za odrasle, 16,3 putem instant poruka, a 6,1 putem SMS-a ili MMS-a. Tri četvrtine ispitanika videli su sliku ili video snimak koji prikazuje seksualni čin ili ljude koji imaju seksualni odnos u proteklih godinu dana. Detaljni tabelarni rezultati predstavljeni su u tabelama od Tabele 47. do Tabele 56.

Tabela 47. U proteklih godinu dana, koliko često si viđao/la ovakve sadržaje?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
samo jednom ili dvaput	14	28.6	28.6	28.6
barem jednom mesečno	13	26.5	26.5	55.1
barem jednom nedeljno	8	16.3	16.3	71.4
svaki ili skoro svaki dan	7	14.3	14.3	85.7
ne znam	5	10.2	10.2	95.9
ne želim da odgovorim	2	4.1	4.1	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 48. U časopisu ili knjizi

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije izabrano	36	73.5	73.5	73.5
Da	13	26.5	26.5	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 49. Na sajtu na kome se dele video zapisi (npr. YouTube)

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije izabrano	34	69.4	69.4	69.4
Da	15	30.6	30.6	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 50. Na sajtu na kome se dele fotografije (npr. Instagram, Flickr)

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije izabrano	32	65.3	65.3	65.3
Da	17	34.7	34.7	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 51. Na nekoj društvenoj mreži (npr. Facebook, Twitter)

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije izabrano	37	75.5	75.5	75.5
Da	12	24.5	24.5	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 52. Na sajtu koji je označen kao sajt samo za odrasle ili sajt pornografskog sadržaja

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije izabrano	38	77.6	77.6	77.6
Da	11	22.4	22.4	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 53. U instant porukama (MSN, WhatsApp, Skype)

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije izabrano	41	83.7	83.7	83.7
Da	8	16.3	16.3	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 54. U tekstualnim porukama (SMS), multimedijalnim porukama (MMS) ili na neki drugi način na mobilnom telefonu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije izabrano	46	93.9	93.9	93.9
Da	3	6.1	6.1	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 55. Sliku ili video snimak osobe bez odeće, seksualnog sadržaja. Da li si video/la neke od ovih stvari na nekom sajtu tokom prošle godine?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
Nije odgovoreno	1	2.0	2.0	2.0
ne	9	18.4	18.4	20.4
da	35	71.4	71.4	91.8
ne znam	2	4.1	4.1	95.9
ne želim da odgovorim	2	4.1	4.1	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Tabela 56. Sliku ili video snimak koji prikazuje seksualni čin ili ljude koji imaju seksualni odnos. Da li si video/la neke od ovih stvari na nekom sajtu tokom prošle godine?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	2	4.1	4.1	4.1
ne	11	22.4	22.4	26.5
da	29	59.2	59.2	85.7
ne znam	4	8.2	8.2	93.9
ne želim da odgovorim	3	6.1	6.1	100.0
Ukupno	49	100.0	100.0	

Dobijeni rezultati navode nas da usvojimo hipotezu H6

H6: Učenici osnovnih škola su izloženi eksplicitnim sadržajima seksualne prirode -USVOJENA

Kada su prevare na Internetu deca starijih razreda osnovne škole nisu primarna ciljna grupa prevaranata. Ipak 4,3 % ispitanika izjasnilo se da je izgubilo novac tako što je bilo prevareno na Internetu. 8,5% ispitanika tvrdi da je u prethodnih godinu dana potrošilo previše novca na igrice na Internetu ili sadržaje u okviru aplikacija. Od 19,1% ispitanika zatraženo je da kupe sadržaje u okviru aplikacija kada si igrali igrice na Internetu (npr. da bi dalje napredovali u igri.

To ukazuje da rizik od prevare postoji, što nas navodi da usvojimo hipotezu H7.

H7: Učenici osnovnih škola se suočavaju sa rizikom od prevare putem Interneta -USVOJENA

U tabelama od Tabele 57. do Tabele 60. prikazani su rezultati iz dela upitnika koji se odnose na krađu identiteta i/ili ličnih podataka i praćenja putem geo-tagginga.

Tabela 57. Neko je koristio tvoje lične podatke na način koji ti se nije dopao

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	6	6.4	6.4	6.4
ne	74	78.7	78.7	85.1
da	11	11.7	11.7	96.8
ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 58. Neko je iskoristio tvoju lozinku da pristupi tvojim podacima ili da se pretvara da si ti

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	5	5.3	5.3	5.3
ne	76	80.9	80.9	86.2
da	10	10.6	10.6	96.8
ne znam	2	2.1	2.1	98.9
ne želim da odgovorim	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 59. Neko je napravio stranicu o tebi ili sliku koja je bila puna mržnje ili okrutna

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	6	6.4	6.4	6.4
da	78	83.0	83.0	89.4
ne znam	6	6.4	6.4	95.7
Ukupno	4	4.3	4.3	100.0
	94	100.0	100.0	

Tabela 60. Neko je saznao gde se nalaziš jer su ušli u trag tvom telefonu ili uređaju

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
ne	5	5.3	5.3	5.3
da	83	88.3	88.3	93.6
ne znam	3	3.2	3.2	96.8
Ukupno	3	3.2	3.2	100.0
	94	100.0	100.0	

S obzirom na to da je više od 10 procenata ispitanika izjavilo da je bilo suočeno sa zloupotrebom ličnih podataka i krađom identiteta kao i na osnovu rezultata koji su detaljno prikazani u tabelama od Tabele 57 do Tabele 60 usvajamo hipotezu H8.

H8: Učenici osnovnih škola su izloženi riziku od krađe identiteta.-USVOJENA

Zavisnost od Interneta predstavlja još jedan od rizika za mladu populaciju. U tabelama od Tabele 61. do Tabele 66. prikazani su odgovori na pitanja iz upitnika koji se odnose na ovaj rizik.

Tabela 61. Nisi jeo/la ili spavao/la zbog vremena koje si proveo/la na Internetu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
nikada	10	10.6	10.6	10.6
retko	56	59.6	59.6	70.2
ponekad	15	16.0	16.0	86.2
često	5	5.3	5.3	91.5
veoma često	4	4.3	4.3	95.7
ne znam	2	2.1	2.1	97.9
Ukupno	2	2.1	2.1	100.0
	94	100.0	100.0	

Tabela 62. Sukobio/la si se sa porodicom ili prijateljima oko vremena koje provodiš na Internetu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	10	10.6	10.6	10.6
nikada	38	40.4	40.4	51.1
retko	27	28.7	28.7	79.8
ponekad	12	12.8	12.8	92.6
često	4	4.3	4.3	96.8
veoma često	2	2.1	2.1	98.9
ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 63. Popustio/la si u školi zbog vremena koje provodiš na Internetu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	12	12.8	12.8	12.8
nikada	53	56.4	56.4	69.1
retko	13	13.8	13.8	83.0
ponekad	6	6.4	6.4	89.4
često	3	3.2	3.2	92.6
veoma često	4	4.3	4.3	96.8
ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 64. Bezuspešno si pokušavao/la da provodiš manje vremena na Internetu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	11	11.7	11.7	11.7
nikada	46	48.9	48.9	60.6
retko	15	16.0	16.0	76.6
ponekad	10	10.6	10.6	87.2
često	6	6.4	6.4	93.6
veoma često	3	3.2	3.2	96.8
ne znam	3	3.2	3.2	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 65. Mislio si da imaš probleme zbog količine vremena koje provodiš na Internetu

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	12	12.8	12.8	12.8
nikada	44	46.8	46.8	59.6
retko	12	12.8	12.8	72.3
ponekad	14	14.9	14.9	87.2
često	5	5.3	5.3	92.6
veoma često	5	5.3	5.3	97.9
ne znam	2	2.1	2.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Tabela 66. Koliko često ti se u proteklih godinu dana desilo da si se osećao/la da moraš stalno da proveravaš svoj uređaj (npr. telefon ili računar) da vidiš da li se upravo desilo nešto novo?

	Frekvencija	Procenata	Validno (%)	Procenata (kumulativno)
	11	11.7	11.7	11.7
nikada	36	38.3	38.3	50.0
retko	14	14.9	14.9	64.9
ponekad	12	12.8	12.8	77.7
često	10	10.6	10.6	88.3
veoma često	10	10.6	10.6	98.9
ne znam	1	1.1	1.1	100.0
Ukupno	94	100.0	100.0	

Dobijeni podaci da je po 27,7% ispitanika imalo problema sa jelom i spavanjem odnosno da su popustili u školi zbog prekomerne upotrebe Interneta, te da je 36,2% bezuspešno pokušavalo da smanji vreme koje provodi na Internetu, da 38,3 identifikuje svoj problem usled prekomerne upotrebe Interneta, a 48,9 ima potrebu da stalno proverava da li se nešto novo dogodilo na Internetu ukazuju na prisustvo zavisnosti od Interneta u učeničkoj populaciji. Zbog toga usvajamo hipotezu H9.

H9: Učenici osnovnih škola su izloženi riziku od stvaranja zavisnosti od upotrebe Interneta- USVOJENA

8.7. Krostabulacija – Hi-kvadrat testovi nezavisnosti obeležja – zavisnost pojedinih rizika izloženosti elektronskom nasilju od pola ispitanika

U cilju utvrđivanja postojanja eventualnih razlika između polova po pitanju izloženosti elektronskom nasilju obavljeno je 203 Hi-kvadrat testova nezavisnosti obeležja. Uočeno je šest statistički značajnih razlika. U ovom poglavlju dajemo pregled samo onih obeležja za koje smo utvrdili da su zavisna od pola ispitanika. Takođe dajemo tablične vrednosti Hi-kvadrat raspodele u Tabeli 67.

Tabela 67. Tablične vrednosti Hi-kvadrat raspodele

df\α	.250	.100	.050	.025	.010	.005
1	1.32330	2.70554	3.84146	5.02389	6.63490	7.87944
2	2.77259	4.60517	5.99146	7.37776	9.21034	10.59663
3	4.10834	6.25139	7.81473	9.34840	11.34487	12.83816
4	5.38527	7.77944	9.48773	11.14329	13.27670	14.86026
5	6.62568	9.23636	11.07050	12.83250	15.08627	16.74960
6	7.84080	10.64464	12.59159	14.44938	16.81189	18.54758
7	9.03715	12.01704	14.06714	16.01276	18.47531	20.27774
8	10.21885	13.36157	15.50731	17.53455	20.09024	21.95495

U radu su svi hi-kvadrat testovi obavljeni za prag značajnosti $\alpha=0,05$.

Tabela 68. Pol ispitanika - ukršteno sa - U proteklih godinu dana, da li se neko prema tebi ponašao na uvredljiv ili ružan način, Ako se neko ponašao prema tebi na ovaj način, kako se to dešavalo? - U igrici koja se igra na Internetu.

		U igrici koja se igra na Internetu			Ukupno	
		Nije izabrano	Da			
Pol:	Ženski	19	1		20	
	Muški	11	7		18	
Ukupno		30	8		38	
		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square		6.546 ^a	1	.011		
N of Valid Cases		38				

Kako je dobijena vrednost hi-kvadrata veća od tablične zaključujemo da postoji statistički značajna razlika u iskustvima ispitanika različitog pola po pitanju doživljavanja uvreda pri igranju on-line igara. Ispitanici muškog pola izloženiji su elektronskom nasilju pri igranju on-line igara u odnosu na ispitanike ženskog pola.

Tabela 69. Pol ispitanika - ukršteno sa - U PROTEKLIH GODINU DANA, da li si barem jednom video/la neke sadržaje na Internetu koji su očigledno seksualne prirode? Ako si video/la neke ovakve sadržaje, gde se to desilo? U instant porukama (MSN, WhatsApp, Skype)

		U instant porukama (MSN, WhatsApp, Skype)			Ukupno	
		Nije izabrano		Da		
Pol:	Ženski	9		6	15	
	Muški	14		1	15	
Ukupno		23		7	30	
		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square		4.658 ^a	1	.031		
N of Valid Cases		30				

S obzirom na to da je dobijena vrednost hi-kvadrata veća od tablične zaključujemo da postoji statistički značajna razlika u iskustvima ispitanika različitog pola po pitanju stepena izloženosti sadržajima seksualne prirode putem instant poruka. Ispitanici ženskog pola su izloženiji ovoj vrsti elektronskog nasilja od ispitanika muškog pola.

Tabela 70. Pol ispitanika - ukršteno sa - Ako si dobio/la neku poruku seksualne prirode, na koji način se to desilo? Pozivima s mobilnog telefona

	Pozivima s mobilnog telefona				Ukupno
		ne	da	Ne znam	
Pol: Ženski	14	6	7	0	20
Muški	16	0	1	1	18
Ukupno	30	6	1	1	38
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)		
Pearson Chi-Square	8.050 ^a	3	.045		
N of Valid Cases	38				

Dobijena vrednost hi-kvadrata je veća od tablične vrednosti hi-kvadrata za tri stepena slobode. Na osnovu toga zaključujemo da postoji statistički značajna razlika u iskustvima ispitanika različitog pola po pitanju stepena izloženosti porukama seksualne prirode pozivima koji su obavljeni preko mobilnog telefona. Ispitanici ženskog pola su izloženiji ovoj vrsti elektronskog nasilja od ispitanika muškog pola.

Tabela 71. Pol ispitanika - ukršteno sa - Osećam se sigurnim/om kod kuće

	Osećam se sigurnim/om kod kuće			Ukupno
		Prilično tačno	Potpuno tačno	
Pol: Ženski	1	1	18	20
Muški	1	7	10	18
Ukupno	2	8	28	38
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square	6.699 ^a	2	.035	
N of Valid Cases	38			

Kako je dobijena vrednost hi-kvadrat veća od tablične zaključujemo da postoji statistički značajna razlika u stavovima ispitanika različitog pola po pitanju osećaja stepena sigurnosti u svom domu.

Tabela 72. Pol ispitanika - ukršteno sa - Šta misliš, koliko tvoj(i) roditelj(i)/staratelj(i) zna/ju o tome šta ti radiš na Internetu?

	Šta misliš, koliko tvoj(i) roditelj(i)/staratelj(i) zna/ju o tome šta ti radiš na Internetu?					Ukupno
		ništa	nešto malo	prilično	veoma mnogo	
Pol: Ženski	0	2	1	10	7	20
Muški	2	1	7	7	1	18
Ukupno	2	3	8	17	8	38
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)			
Pearson Chi-Square	11.790 ^a	4	.019			
N of Valid Cases	38					

Dobijena vrednost hi-kvadrata je veća od tablične vrednosti hi-kvadrata za tri stepena slobode. Na osnovu toga zaključujemo da postoji statistički značajna razlika u iskustvima ispitanika različitog pola po pitanju upoznatosti roditelja sa aktivnostima dece na Internetu. Roditelji ispitanika ženskog pola su u većoj meri upoznati sa načinom na koji njihova deca koriste internet servise.

Tabela 73. Pol ispitanika - ukršteno sa - Da li tvoj(i) roditelj(i)/staratelj(i) određuje/u koliko dugo možeš da budeš na Internetu ili u koje vreme to možeš da radiš?

	Da li tvoj(i) roditelj(i)/staratelj(i) određuje/u koliko dugo možeš da budeš na Internetu ili u koje vreme to možeš da radiš?					Ukupno
		ne	da, u izvesnoj meri	da, u velikoj meri	ne znam	
Pol: Ženski	0	15	2	2	1	20
Muški	3	7	8	0	0	18
Ukupno	3	22	10	2	1	38
		Value		df	Asymp. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square		12.438 ^a		4	.014	
N of Valid Cases		38				

Kako je dobijena vrednost hi-kvadrata veća od tablične zaključujemo da postoji statistički značajna razlika u ograničavanju vremena koje ispitanici provode na Internetu, a koje ograničenje postavljaju roditelji ispitanika. Ispitanicima muškog pola se u većem stepenu ograničava vreme provedeno na Internetu u odnosu na ispitanike ženskog pola.

9. VREDNOVANJE RADA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Istraživanje je sprovedeno u decembru mesecu 2017. godine na uzorku od 94 učenika viših razreda osnovnih škola na teritoriji Beograda. Upitnici su popunjavani on-line za vreme nastave. Korišćena je online alat LimeSurvey zasnovan na LAMP/WAMP platformi. Instrument se sastojao od ukupno 366 varijabli od kojih je bilo više onih koji su otvorenog tipa. Iako je korišćeni upitnik Deca sveta na Internetu već korišćen na teritoriji Republike Srbije svi ranije objavljeni izveštaji od podataka sadrže samo procenat. Iz tog razloga poređenje sa ranijim istraživanjima bilo je moguće samo na nivou procenata. Uzorak od 94 ispitanika ograničio je skup statističkih tehnika koje smo imali na raspolaganju.

S obzirom na obim upitnika bilo je nemoguće navesti pojedinačno sve dobijene rezultate, a ne izaći iz okvira ovog rada. Zbog toga u ovom poglavlju izdvajamo najinteresantnije nalaze (izraženi procenti se odnose na udeo ukupnog skupa):

11,7 ispitanika je izjavilo da je neko je koristio njihove lične podatke na način koji im se nije dopao. 10,6 % ispitanika je izjavilo da je neko iskoristio njihovu lozinku da pristupi podacima ili da se pretvara da su oni. 6,4 procenata ispitanika tvrdi da je u prethodnih godinu dana neko napravio stranicu ili sliku o njemu koja je bila puna mržnje ili okrutna. Od 19,1% ispitanika je zatraženo da kupe sadržaje u okviru aplikacija kada su igrali igrice na Internetu (npr. da bi napredovao/la u igrici), 11,7 % ispitanika nije jeo ili spavao zbog vremena koje je proveo na Internetu. 47,9 % ispitanika se u prethodnih godinu dana sukobio sa porodicom ili prijateljima oko vremena koje provodi na Internetu. Njih 36,2% je bezuspešno pokušavalo da provodi manje vremena na Internetu. 27,7 % ispitanika je popustio u školi zbog vremena koje provodi na Internetu. 38,3 % ispitanika misli da ima probleme zbog količine vremena koje provodi na Internetu. 48,8 % ispitanika izjavilo je da je osećalo da mora stalno da proverava svoj uređaj (npr. telefon ili računar) da vidi da li se upravo desilo nešto novo.

U istraživanju je postavljena jedna glavna i deset pomoćnih hipoteza.

H1: Postoji porast stepena izloženosti elektronskom nasilju u učeničkoj populaciji na teritoriji Beograda. – DELIMIČNO USVOJENA

H2: Učenici osnovnih škola imaju razvijene informatičke veštine. – USVOJENA

H3: Postoji razlika između ponašanja učenika osnovnih škola kada su u direktnom kontaktu sa ljudima i kada komuniciraju putem Interneta. – DELIMIČNO USVOJENA

H4: Učenici osnovnih škola putem mreže dele lične informacije sa nepoznatim osobama. – USVOJENA

H5: Učenici osnovnih škola se na mreži susreću sa uznemirujućim sadržajima. – USVOJENA

H6: Učenici osnovnih škola su izloženi eksplicitnim sadržajima seksualne prirode. – USVOJENA

H7: Učenici osnovnih škola se suočavaju sa rizikom od prevare putem Interneta. – USVOJENA

H8: Učenici osnovnih škola su izloženi riziku od krađe identiteta. – USVOJENA

H9: Učenici osnovnih škola su izloženi riziku od stvaranja zavisnosti od upotrebe Interneta. – USVOJENA

H9: Učenici osnovnih škola su izloženi rizicima koje nosi direktan kontakt sa nepoznatim osobama sa kojima su prvi kontakt ostvarili putem Interneta. – USVOJENA

Na osnovu iznetog USVAJAMO osnovnu hipotezu našeg istraživanja:

H0 Učenici osnovnih škola su suočeni sa elektronskim nasiljem.

10. LITERATURA

Almeida, A., Correia, I., & Marinho, S. (2009). Moral disengagement, normative beliefs of peer group, and attitudes regarding roles in bullying. *Journal of School Violence*, 9(1), 23–36.

Aftab, P. (2006). Stop Cyberbullying. WiredKids, Inc.

Blair, A., & Norfolk, A. (2004, September 25). Modern bullies are seeking victims through cyber space. *The Times* (London), Home news, 3.

Eisenberg, M. E., & Aalsma, M. C. (2005). Bullying and peer victimization: Position paper of the Society of Adolescent Medicine. *Journal of Adolescent Health*, 36, 88–91.

Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. u M. Tonny, & N. Morris (Eds.), *Crime and justice*, 17. Chicago University of Chicago Press.

Fein, R., Vossekuil, B., Pollack, W., Borum, R., Modzeleski, W., & Reddy, M. (2002). Threat assessment in schools: A guide to managing threatening situations and to creating safe school climates. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Elementary and Secondary Education, Safe and Drug-Free Schools Program and U.S. Secret Service, National Threat Assessment Center

Feinberg, T., Robey, N. (2009). Cyberbullying: School leaders cannot ignore cyberbullying but rather must understand its legal and psychological ramifications. *Principal leadership*, 9, 26-31

Fekkes, M., Pijpers, F. I. M., Fredriks, A. M., Vogels, T., & Verloove-VanHorick, S. P. (2006). Do bullied children get ill, or do ill children get bullied? A prospective cohort study on the relationship between bullying and health-related symptoms. *Pediatrics*, 117, 1568–1574.

Forbes, The World's Most Valuable Brands, www.forbes.com/powerful-brands/list/, pristupljeno 6.2.2018.

Gladden, R.M., Vivolo-Kantor, A.M., Hamburger, M.E., & Lumpkin, C.D. (2014). Bullying surveillance among youths: Uniform definitions for public health and recommended data elements, version 1.0.

Global Internet Report, prosečne brzine, www.internetsociety.org/map/global-internet-report/, pristupljeno 2.12.2017.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: an exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 1–29.

Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2015). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Hobbs, M. E. (2009). *E-bullies: The detrimental effects of cyberbullying on students' life satisfaction*. Ohio: Miami University.

- Hokoda, A., Lu, H.-H. A., & Angeles, M. (2006). School bullying in Taiwanese adolescents. *Journal of Emotional Abuse*, 6(4), 69–90.
- Kowalski, R. M., Limber, S., & Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Lai, S.-L., Ye, R., & Chang, K.-P. (2008). Bullying in middle school: An Asian-Pacific regional study. *Asia Pacific Education Review*, 9(4), 393–405.
- Leary, M. R., Kowalski, R. M., Smith, L., & Phillips, S. (2003). Violence and rejection: Case studies of the school shootings. *Aggressive Behavior*, 29, 202–214.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. [Electronic version]. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435–454.
- Nabuzoka, D. (2003). Experiences of bullying-related behaviours by English and Zambian pupils: A comparative study. *Educational Research*, 45(1), 95–109.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Malden, MA: Blackwell Publishing
- Popadić, D.; Pavlović, Z.; Petrović, D.; Kuzmanović, D., *Global Kids Online Serbia: Balancing between Opportunities and Risks: Results from the Pilot Study*, University of Belgrade, Global Kids Online, Belgrade, 2016.
- Popovic-Citic, B., Djuric, S. and Cvetkovic, V. (2011), “The prevalence of cyberbullying among adolescents: a case study of middle schools in Serbia”, *School Psychology International*, Vol. 32 No. 4, pp. 412-424
- Republički zavod za statistiku – Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2015, Graf. 1.2. Računari u domaćinstvima
- Slaninová, G., Havigerová, J., M. (2011) *Cyberbullying In Adolescence*. In Nowosad, I., Milkowska, G. (A Child In School Setting), Torun: Adam Marszalek. Isbn 978-83-7611-906-9
- Smith, P. K. (2012). Cyberbullying and cyber aggression. In S. R. Jimerson, A. B. Nickerson, M. J. Mayer, & M. J. Furlong (Eds.), *Handbook of school violence and school safety: International research and practice* (pp. 93–103). New York, NY: Routledge.
- Popadić, D., Kuzmanović, D. (2013). *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Statista, Most popular social networks worldwide as of January 2018, ranked by number of active users (in millions), www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/, pristupljeno 6.2.2018.

Steinhauer, J. (2008). Verdict in my space case. *New York Times*, 27th November 2008.

Thompson, D. Whitney, I., & Smith, P. (1993). Bullying of children with special needs in mainstream schools. *Support for Learning*, 9, 103–106.

University of Malta, Children's Internet Use And Parents' Perceptions Of Their Children's Online Experience, February, 2015.

Watt, N. (2006, May 17). "Happy slapping" spreads in London: Random victims get videotaped while being assaulted on streets.

Willard, N. (2006). *Cyber bullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use

Williams, K., Cheung, C. K. T., & Choi, W. (2000). Cyberostracism: Effects of being ignored over the Internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 748–762.

INDEKS TABELA

TABELA 1. PROSEČNE BRZINE INTERNETA (GLOBAL INTERNET REPORT, 2017).....	21
TABELA 2. KOLIKO GODINA SI IMAO/LA KADA SI PRVI PUT KORISTIO/LA INTERNET?	31
TABELA 3. KOLIKO ČESTO KORISTIŠ INTERNET?	32
TABELA 4. OBIČNO SE DOBRO PROVODIŠ KADA SI NA INTERNETU.....	33
TABELA 5. IMA MNOGO STVARI NA INTERNETU KOJE SU DOBRE ZA DECU ILI MLADE TVOG UZRASTA.	33
TABELA 6. ZNAŠ KAKO DA SAČUVAŠ SLIKU KOJU NADEŠ NA INTERNETU.....	36
TABELA 7. ZNAŠ KAKO DA PROMENIŠ SVOJA PRAVILA PRIVATNOSTI (NPR. NA DRUŠTVENIM MREŽAMA) 37	
TABELA 8. UMEŠ DA POSTAVIŠ NEKI SADRŽAJ NA JUTJUB	37
TABELA 9. LAKO MOŽEŠ DA PRONADEŠ VEB-SAJT KOJI SI VEĆ POSEĆIVAO/LA	37
TABELA 10. LAKO MOŽEŠ DA PROVERIŠ DA LI JE NEKA INFORMACIJA KOJU SI PRONAŠAO/LA NA INTERNETU TAČNA	38
TABELA 11. LAKO MOŽEŠ DA ODABEREŠ NAJBOLJE KLJUČNE REČI ZA PRETRAGU INTERNETA	38
TABELA 12. ZNAŠ KOJE INFORMACIJE TREBA DA DELIŠ NA INTERNETU, A KOJE NE TREBA.....	38
TABELA 13. ZNAŠ KAKO DA NEKOG OBRIŠEŠ SA SVOJE LISTE KONTAKATA	38
TABELA 14. ZNAŠ KAKO DA NAPRAVIŠ NEŠTO NOVO OD VIDEO ZAPISA ILI MUZIKE KOJU PRONADEŠ NA INTERNETU.....	39
TABELA 15. ZNAŠ KAKO DA POSTAVIŠ NA INTERNET VIDEO ZAPIS ILI MUZIKU KOJU SI SAM/A NAPRAVIO/LA	39
TABELA 16. ZNAŠ KOJE SE RAZLIČITE VRSTE DOZVOLA (LICENCI) PRIMENJUJU NA SADRŽAJ NA INTERNETU.....	39
TABELA 17. ZNAŠ KAKO DA INSTALIRAŠ APLIKACIJU NA MOBILNOM UREĐAJU (NPR. TELEFONU ILI TABLETU).....	40
TABELA 18. ZNAŠ KAKO DA PRATIŠ TROŠKOVE KORIŠĆENJA NEKE APLIKACIJE ZA MOBILNI	40
TABELA 19. ZNAŠ KAKO DA OBAVIŠ KUPOVINU PREKO APLIKACIJE	40
TABELA 20. U KOJOJ MERI JE SLEDEĆA TVRDNJA TAČNA ZA TEBE: ZNAM VIŠE O INTERNETU OD SVOJIH RODITELJA/STARATELJA?	41
TABELA 21. DEAKTIVIRAŠ FUNKCIJU KOJA POKAZUJE TVOJU LOKACIJU (NA FEJSBUKU, GUGL MAPAMA ITD.)	41
TABELA 22. POVEŽEŠ SE NA BEŽIČNU INTERNET MREŽU (WI-FI).....	41
TABELA 23. BLOKIRAŠ OBAVEŠTENJA KOJA STIŽU OD RAZLIČITIH APLIKACIJA.....	41
TABELA 24. PODESIŠ DA IMAŠ ISTE DOKUMENTE, KONTAKTE ILI APLIKACIJE NA SVIM UREĐAJIMA KOJE KORISTIŠ (NPR. PAMETNI TELEFON, TABLET, RAČUNAR).....	42
TABELA 25. BLOKIRAŠ REKLAMNE PORUKE KOJIMA SE PROMOVIŠU APLIKACIJE, IGRICE ILI USLUGE KOJE SE PLAĆAJU (NEŽELJENI PROZOR KOJI SE POJAVLJUJE TOKOM PRETRAGE INTERNETA)	42
TABELA 26. ZAŠTITIŠ PAMETNI TELEFON PIN KODOM ILI ŠEOM ZA OTKLJUČAVANJE NA EKRANU	42
TABELA 27. NAPIŠEŠ NOVI STATUS NA DRUŠTVENOJ MREŽI KOJU NAJVIŠE KORISTIŠ	42
TABELA 28. PRONADEŠ INFORMACIJE O TOME KAKO DA BEZBEDNO KORISTIŠ PAMETNI TELEFON	43
TABELA 29. UPOREDIŠ SLIČNE APLIKACIJE KAKO BI ODABRAO ONU KOJA JE NAJPOUZDANJIA	43
TABELA 30. NAPRAVIŠ FOTOGRAFIJU ILI VIDEO ZAPIS PAMETNIM TELEFONOM I POSTAVIŠ GA NA DRUŠTVENE MREŽE	43
TABELA 31. LAKŠE MI JE DA BUDEM ONO ŠTO JESAM NA INTERNETU, NEGO KAD UŽIVO RAZGOVARAM SA LJUDIMA	44
TABELA 32. NA INTERNETU GOVORIM O DRUGAČIJIM STVARIMA NEGO KADA UŽIVO RAZGOVARAM SA LJUDIMA	45
TABELA 33. NA INTERNETU GOVORIM O PRIVATNIM STVARIMA O KOJIMA NE RAZGOVARAM S LJUDIMA UŽIVO	45
TABELA 34. OSEĆAM SE BEZBEDNO NA INTERNETU	45
TABELA 35. SMATRAM DA SU LJUDI NA INTERNETU LJUBAZNI I SPREMNI DA POMOGNU	46
TABELA 36. ZNAM ŠTA DA URADIM UKOLIKO NA INTERNETU NEKO URADI NEŠTO ŠTO MI SE NE DOPADA	46
TABELA 37. - NA TVOM PROFILE NALAZI SE FOTOGRAFIJA NA KOJOJ SE JASNO VIDI TVOJE LICE	50
TABELA 38. - NA TVOM PROFILE NALAZI SE TVOJE PREZIME	50
TABELA 39. - NA TVOM PROFILE NALAZI SE TVOJA ADRESA.....	51
TABELA 40. - NA TVOM PROFILE NALAZI SE TVOJ BROJ TELEFONA.....	51
TABELA 41. - NA TVOM PROFILE NALAZI SE IME TVOJE ŠKOLE	51
TABELA 42. - NA TVOM PROFILE NALAZI SE TVOJ STVARNI UZRAST	51

TABELA 43. - NA TVOM PROFILE NAVEDEN JE UZRAST KOJI NIJE TVOJ STVARNI UZRAST]	51
TABELA 44. - KAKO OBIČNO REAGUJEŠ NA ZAHTEVE DRUGIH LJUDI DA POSTANETE „PRIJATELJI“ NA INTERNETU?	52
TABELA 45. - U PROTEKLIM GODINU DANA KOLIKO ČESTO SI SLAO/LA LIČNE PODATKE (NPR. PUNO IME I PREZIME, ADRESA ILI BROJ TELEFONA) NEKOME KOGA NIKADA LIČNO NISI UPOZNAO/LA	52
TABELA 46. - U PROTEKLIM GODINU DANA KOLIKO ČESTO SI SLAO/LA SVOJE SLIKE ILI VIDEO ZAPISE NEKOME KOGA NIKADA NISI LIČNO UPOZNAO/LA?	52
TABELA 47. U PROTEKLIM GODINU DANA, KOLIKO ČESTO SI VIĐAO/LA OVAKE SADRŽAJE?	53
TABELA 48. U ČASOPISU ILI KNJIZI.....	54
TABELA 49. NA SAJTU NA KOME SE DELE VIDEO ZAPISI (NPR. YOUTUBE).....	54
TABELA 50. NA SAJTU NA KOME SE DELE FOTOGRAFIJE (NPR. INSTAGRAM, FLICKER)	54
TABELA 51. NA NEKOJ DRUŠTVENOJ MREŽI (NPR. FACEBOOK, TWITTER)	54
TABELA 52. NA SAJTU KOJI JE OZNAČEN KAO SAJT SAMO ZA ODRASLE ILI SAJT PORNOGRAFSKOG SADRŽAJA.....	54
TABELA 53. U INSTANT PORUKAMA (MSN, WHATSAPP, SKYPE).....	55
TABELA 54. U TEKSTUALNIM PORUKAMA (SMS), MULTIMEDIJALNIM PORUKAMA (MMS) ILI NA NEKI DRUGI NAČIN NA MOBILNOM TELEFONU	55
TABELA 55. SLIKU ILI VIDEO SNIMAK OSOBE BEZ ODEĆE, SEKSUALNOG SADRŽAJA. DA LI SI VIDEO/LA NEKE OD OVIH STVARI NA NEKOM SAJTU TOKOM PROŠLE GODINE?	55
TABELA 56. SLIKU ILI VIDEO SNIMAK KOJI PRIKAŽUJE SEKSUALNI ČIN ILI LJUDE KOJI IMAJU SEKSUALNI ODNOS. DA LI SI VIDEO/LA NEKE OD OVIH STVARI NA NEKOM SAJTU TOKOM PROŠLE GODINE?	55
TABELA 57. NEKO JE KORISTIO TVOJE LIČNE PODATKE NA NAČIN KOJI TI SE NIJE DOPAO.....	56
TABELA 58. NEKO JE ISKORISTIO TVOJU LOZINKU DA PRISTUPI TVOJIM PODACIMA ILI DA SE PRETVARA DA SITI.....	56
TABELA 59. NEKO JE NAPRAVIO STRANICU O TEBI ILI SLIKU KOJA JE BILA PUNA MRŽNJE ILI OKRUTNA	57
TABELA 60. NEKO JE SAZNAO GDE SE NALAZIŠ JER SU UŠLI U TRAG TVOM TELEFONU ILI UREĐAJU	57
TABELA 61. NISI JE O/LA ILI SPAVAO/LA ZBOG VREMENA KOJE SI PROVEO/LA NA INTERNETU.....	57
TABELA 62. SUKOBIO/LA SI SE SA PORODICOM ILI PRIJATELJIMA OKO VREMENA KOJE PROVODIŠ NA INTERNETU	58
TABELA 63. POPUSTIO/LA SI U ŠKOLI ZBOG VREMENA KOJE PROVODIŠ NA INTERNETU	58
TABELA 64. BEZUSPEŠNO SI POKUŠAVAO/LA DA PROVODIŠ MANJE VREMENA NA INTERNETU.....	58
TABELA 65. MISLIO SI DA IMAŠ PROBLEME ZBOG KOLIČINE VREMENA KOJE PROVODIŠ NA INTERNETU.....	59
TABELA 66. KOLIKO ČESTO TI SE U PROTEKLIM GODINU DANA DESILO DA SI SE OSEĆAO/LA DA MORAIŠ STALNO DA PROVERAVAIŠ SVOJ UREĐAJ (NPR. TELEFON ILI RAČUNAR) DA VIDIŠ DA LI SE UPRAVO DESILO NEŠTO NOVO?	59
TABELA 67. TABLIČNE VREDNOSTI HI-KVADRAT RASPODELE.....	60
TABELA 68. POL ISPITANIK - UKRŠTENI SA - U PROTEKLIM GODINU DANA, DA LI SE NEKO PREMA TEBI PONAŠAO NA UVREDLJIV ILI RUŽAN NAČIN, AKO SE NEKO PONAŠAO PREMA TEBI NA OVAJ NAČIN, KAKO SE TO DEŠAVALO? - U IGRICI KOJA SE IGRA NA INTERNETU.	60
TABELA 69. POL ISPITANIK - UKRŠTENI SA - U PROTEKLIM GODINU DANA, DA LI SI BAREM JEDNOM VIDEO/LA NEKE SADRŽAJE NA INTERNETU KOJI SU OČIGLEDNO SEKSUALNE PRIRODE? AKO SI VIDEO/LA NEKE OVAKE SADRŽAJE, GDE SE TO DESILO? U INSTANT PORUKAMA (MSN, WHATSAPP, SKYPE)	61
TABELA 70. POL ISPITANIK - UKRŠTENI SA - AKO SI DOBIO/LA NEKU PORUKU SEKSUALNE PRIRODE, NA KOJI NAČIN SE TO DESILO? POZIVIMA S MOBILNOG TELEFONA.....	61
TABELA 71. POL ISPITANIK - UKRŠTENI SA - OSEĆAM SE SIGURNIM/OM KOD KUĆE	62
TABELA 72. POL ISPITANIK - UKRŠTENI SA - ŠTA MISLIŠ, KOLIKO TVOJ(I) RODITELJ(I)/STARATELJ(I) ZNAJU O TOME ŠTA TI RADIŠ NA INTERNETU?	62
TABELA 73. POL ISPITANIK - UKRŠTENI SA - DA LI TVOJ(I) RODITELJ(I)/STARATELJ(I) ODREĐUJE/U KOLIKO DUGO MOŽEŠ DA BUDEŠ NA INTERNETU ILI U KOJE VREME TO MOŽEŠ DA RADIŠ?	63

INDEKS GRAFIČKIH PRILOGA

SLIKA 1. RAČUNARI U DOMAĆINSTVIMA (REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU, 2015).....	22
SLIKA 2. PRISTUP INTERNETU OD KUĆE (REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU, 2015)	22
SLIKA 3. PRISTUP INTERNETU I VLASNIŠTVO UREĐAJA (UNIVERSITY OF MALTA, 2015)	23